

GLBT-inimeste¹ ebavõrdne kohtlemine Eestis

Judit Strömpl, Kadi Ilves, Agnes Alvela, Agnes Parmas, Kadri Soo

Euroopa võrdsete võimaluste aasta 2007 raames viis Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi teadlaste rühm läbi kvalitatiivse uurimuse². Selle eesmärk oli välja selgitada Eestis elavate GLBT-inimeste kogemused seoses ebavõrdse kohtlemisega ning teadvustada nende probleeme laiemale ühiskonnale. Uurimuses osales 30 enast gei, lesbi, biseksuaali või transseksuaalina identifitseerinud inimest. Teemaatilise ja narratiivi analüüsi meetodil selgitati välja tüüpilised diskrimineerimise lood. Uurimuse tellis Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.

Uurimuse käigus selgus, et GLBT-inimesed kogevad ebavõrdset kohtlemist elu eri tasanditel. Eestis puuduvad seadused, mis tagaksid võrdsed õigused ja võrdse kohtlemise kõikidele inimestele sõltumata nende seksuaalsest orientatsioonist. Kehtivates seadustes esinevad vasturääkivused: üks seadus deklareerib õigust, teine aga välistab selle toimimist. Ühiskondlikul tasandil puudub informatsioon seksuaalse orientatsiooni olemuse ja põhjuste kohta, mistõttu GLBT-inimeste kohta levivad eelarvamustel põhinevad stereotüübid. On juhtumeid, kus eelarvamuste tõttu ei järgita ka kehtivaid seadusi. Diskrimineerimist võivad kogeda inimesed ka oma lähedaste sugulaste hulgas. Vastuolud, eelarvamused ja hirmud tekitavad stressi ning ohustavad GLBT-inimeste heaolu ja vaimset tervist. Uurimuse tulemused näitasid, et Eesti ühiskonnas levinud hoolimatu ja ükskõikse suhtekultuuri pärast on põhjust muret tunda – GLBT-inimeste kogemused juhivad tähelepanu probleemidele, mis puudutavad Eesti ühiskonda laiemalt.

Toimetise tekst koosneb sissejuhatusest, neljast peatükist, kokkuvõttest ja viidatud kirjanduse loetelust. Töö lõpus on välja toodud autorite ettepanekud poliitikakujundajatele olukorra parandamiseks.

¹ Lühend geide, lesbide, biseksuaalsete ja transseksuaalsete inimeste nimetamiseks.

² Käesolev toimetis on uuringu lühikokkuvõte. Uuringu lõppraport on kättesaadav Sotsiaalministeeriumi koduleheküljelt www.sm.ee.

Uurimuses kasutatavad põhimõisted³

- **Biseksuaalsus** on emotsionaalne ja seksuaalne tõmme mõlema soo esindajate poole.
- **Diskrimineerimine ehk ebavõrdne kohtlemine** on GLBT-inimeste negatiivselt eristav kohtlemine lähtuvalt nende seksuaalsest orientatsioonist võrreldes sellega, kuidas koheldakse, on koheldud või koheldaks heteroseksuaalset isikut samalaadses olukorras.
- **Gei** on laiemas tähenduses üldnimetus kõigile homoseksuaalse suundumusega isikutele; kitsamas tähenduses peetakse silmas meessoost homoseksuaali.
- **GLBT-inimesed** on neutraalne rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühend geide, lesbide, biseksuaalsete ja transseksuaalsete inimeste nimetamiseks.
- **Homoseksuaalsus ehk omasooarmastus** on emotsionaalne ja seksuaalne suhe samast soost isikute vahel.
- **„Kapis” olemine** on enda seksuaalse orientatsiooni varjamine ümbritsevate inimeste eest.
- **Lesbi** on naissoost homoseksuaalse suundumusega isik.
- **Sallivus ehk tolerantsus** on inimese või ühiskonna võimelisus taluda, tunnustada ja/või usaldada harjumuspärasest erinevaid arvamusi, uskumusi, hoiakuid, tavasid, kombeid, ideoloogiaid või kultuuri. Sallivus ei pruugi alati tähendada heakskiitu või mõistmist, kuid enamasti sisaldab austust.
- **Transseksuaal** on inimene, kelle sooidentiteet on erinev tema bioloogilisest soost, mistõttu ta võib soovida soo korrigeerimist.
- **Vaenu õhutamine** on tegevus, mis eristab teatud indiviide või inimgrupe, vastandab neid teistele ning kutsub esile nende suhtes negatiivseid emotsioone. Seejuures eristamise alused ei põhine vaenuobjektide ühiskonnavastastel hoiakutel ja tegevusel ega ole nende vaba valik (sugu, nahavärv, etniline kuuluvus, seksuaalne orientatsioon, sotsiaalne päritolu). Vaenu õhutamise tagajärjel väheneb inimestevaheline sallivus.
- **Võrdne kohtlemine** on eristamise puudumine. Otsuse tegemisel lähtutakse nendest kriteeriumitest, mis otsuse tegemist vahetult puudutavad, nt töölevõtmisel vastava tööga seotud pädevuste olemasolust, nõutavast haridustasemest, praktilistest kogemustest. Teenuste osutamisel lähtutakse teenuse saaja üldistest vajadustest ning heaolust.
- **Võrdsed võimalused** tähendavad lisaks seaduses fikseeritud õigustele ka võimalusi oma seadusega ettenähtud õigusi kasutada.
- **Võrdsed õigused** ehk võrdõiguslikkus tähendab, et kõigile inimestele on tagatud võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus tööelus, hariduse omandamisel ning teistes ühiskonnaelu valdkondades osalemisel. Demokraatlikus õigusriigis on võrdõiguslikkus seadustes fikseeritud.

³ Käesolevas tekstis kasutatud mõistete määratlemisel lähtume eri allikatest. Kõigepealt esitame teoreetilistes väljaannetes kasutatavad definitsioonid. Uurimuse käigus kogusime ka vastajate endi definitsioone ja tõlgendusi, mida käsitleme andmete esitamise käigus.

Sissejuhatus

Sissejuhatuses määratleme uurimuses kasutatavad põhilised mõisted, toome välja uurimisprobleemi ja -eesmärgi, tutvustame uurimisküsimusi, anname lühiülevaate kasutatud meetoditest ja valimist ning tutvustame toimetise struktuuri.

Eestis seni tehtud uuringute (nt Eurobaromeeter 2006, Sexual Orientation Discrimination... 2002) ning Eesti meedias kajastatud teemakohaste käsitluste alusel on põhjust arvata, et inimesed, kes erinevad oma seksuaalse orientatsiooni poolest heteroseksuaalsetest inimestest, kannatavad diskrimineerimise all. Seni puudub põhjalik ülevaade sellest, kuidas Eestis elavad GLBT-inimesed oma igapäevaelus ebavõrdset kohtlemist kogevad.

Euroopa Liidu liikmesriigina on Eesti liitunud mitmete rahvusvaheliste õigusaktidega. Terve rida õigusakte näeb juba praegu ette, et kõikidele Eestis elavatele inimestele peavad olema tagatud võrdsed õigused ja võimalused rahuldada vajadusi, milleks neil on põhiseaduslik õigus. Eestis ei tohi kedagi diskrimineerida ükskõik missuguse iseärasuse tõttu. On olemas rida rahvusvahelisi õigusakte (nt ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, Euroopa sotsiaalharta, Euroopa Nõukogu konventsioon inimõiguste ja põhivabaduste kaitseks, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt, ÜRO laste õiguste konventsioon jt), mis reguleerivad võrdseid õigusi ja neile vastavat võrdset kohtlemist. Need õigusaktid on Eesti jaoks siduvad. Paraku on Eesti seadustes ikka veel olemas terve rida vastuolusid ja puudusi, mis takistavad võrdsete võimaluste tagamist kõikidele inimestele (nt põhiseadus, perekonnaseadus, lastekaitse seadus).

Käesoleva uurimuse eesmärk on välja selgitada, kuidas hindavad GLBT-inimesed võrdseid õigusi, võrdseid võimalusi ja võrdset kohtlemist Eestis oma igapäevaelu kogemuste alusel. Kuna ebavõrdse kohtlemisega avaldab ühiskond survet teatud käitumisviisi või elulaadi esindajatele oma orientatsiooni muutmiseks, siis uurime ka seda, kuidas GLBT-inimesed

hindavad ühiskondlikku survet Eestis ja üldist tolerantsuse taset.

Lähtuvalt uurimisprobleemist ja eesmärkidest otsime vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

- Kuidas hindavad GLBT-inimesed oma olukorda Eesti ühiskonnas ja mida nad räägivad oma elukogemustest seoses ebavõrdse kohtlemisega seksuaalse orientatsiooni tõttu?
- Missugused on tüüpilised ebavõrdse kohtlemise lood?
- Milliseks hindavad GLBT-inimesed Eesti ühiskonna sallivust lähtuvalt oma igapäevastest kogemustest?
- Missuguseid muutusi ootavad GLBT-inimesed Eesti riigilt ja ühiskonnalt?

Uurimuse käigus loodame jõuda teadmiseni, mis aitaksid ühiskonna eri tasanditel parandada teadlikkust GLBT-inimeste probleemidest. Need teadmised annavad alust teha ettepanekuid olukorra parandamiseks ja GLBT-inimeste heaolu tagamiseks. Üheks uurimuse väljundiks peame Eesti ühiskonna üldise solidaarsustunde tugevdamist suurema sallivuse ja parema üksteisemõistmise kaudu.

Uurimus on teostatud lähtuvalt fenomenoloogilisest teooriast, mis põhineb arusaamal, et uuritavat fenomeni on võimalik tõeliselt mõista üksnes nende inimeste tõlgenduste kaudu, kellel on isiklikud kogemused seoses uuritava fenomeniga. Meie uurimuse sihtgrupiks on GLBT-inimesed, kellega viisime läbi kvalitatiivsed poolstruktureeritud süvaintervjuid. Analüüsimeetodina kasutasime temaatilist ja narratiivi analüüsi: kogutud andmete baasil grupeerisime sarnased jutustused, mille alusel selgitasime välja tüüpilised diskrimineerimise lood.

Kõik valimisse kuulunud vastajad identifitseerisid end GLBT-inimestena, kes on emotsionaalses ja/või seksuaalses suhtes teise samasoolise täiskasvanud inimesega ning suhe on mõlemalt poolt vabatahtlik. Valim koosnes 15 mehest ja 15 naisest. Intervjuu andsid 28 eestimaalast ja

Kedagi ei tohi diskrimineerida ükskõik missuguse iseärasuse tõttu.

kaks välismaalast, kes on elanud pikemat aega (üle 5 aasta) Eestis⁴. Eestimaalaste hulgas oli 22 eestlast ja kuus venelast.

Andmete baasil välja kujunenud tüüpilised narratiivid grupeeruvad nelja kategooriasse. Esimese kategooria moodustavad üldised narratiivid, milles vastajad hindasid Eesti olukorda võrdsete õiguste ja võimaluste osas, jutustasid kogemustest ebavõrdse kohtlemisega seoses ning iseloomustasid Eesti ühiskonna sallivust. Teise kategooria alla kuuluvad personaalsed narratiivid, milles vastajad jutustasid oma identiteedi kujunemisega kaasnenud probleemidest, lähisugulaste ja sõprade reaktsioonidest ning sunnisti varjata oma seksuaalset orientatsiooni perekonnas, töökohal ja sõprade rin-

gis. Kolmandasse gruppi kuuluvad narratiivid, milles vastajad seletasid homoseksuaalsuse ja homofobia põhjusi. Neljanda kategooria narratiivides edastasid vastajad Eesti ühiskonnale GLBT-inimeste sõnumid. Teemade mitmekesisuse ja keeruka üksteisega läbipõimimise tõttu on asjakohane arutelu lisatud teemade ja narratiivide juurde.

Andmete tutvustamisel kasutame hulganisti tsitaate intervjuudest⁵. Tsitaadid on esitatud kaldkirjas. Kõik tsitaatide juures olevad nimed on muudetud ja viitavad ainult osaleja soole ja rahvusele. Vastajate identifitseerimise vältimiseks jätsime märkimata kõigi osalejate vanuse ning välismaalastest intervjuueeritute päritolu-riigi.

Analüüs ja arutelu

1. Üldised narratiivid

Peatükis käsitleme GLBT-inimeste arvamusi nende õigustest, võimalustest ja ebavõrdsest kohtlemisest Eesti ühiskonnas ning hinnanguid sellele; toome välja respondentide hinnangu Eesti ühiskonna tolerantsusele ning selle seotuse eelarvamuste ja stereotüüpidega. Narratiivid on intervjuueeritavate jutustatud lugudest kokku pandud interpretatsioonid.

1.1. Lood võrdsusest, võrdsetest õigustest ja võrdsetest võimalustest

Vastajate arvates tähendavad võrdsed võimalused teiste inimestega samu võimalusi tööks, õppimiseks ja eraeluks. Võrdsete õiguste mõistet kasutati tihti võrdsete võimaluste sünonüümina, kuid nende mõistete tähendus võib mõningates nüanssides erineda. Nii seostati võrdseid õigusi iseendaks olemisega teiste inimeste keskel: *Kui ma saan olla mina ise ja ei pea*

kedagi teist mängima ja saan igale poole minna, kõike teha ja ei pea tundma ennast imelikult kuskil (Marta). Võrdsus ja/või selle puudumine võib avalduda ka hoopis kitsamas tähenduses, mõne konkreetse tegevusega seoses, näiteks võimaluses endast ja oma eraelust rääkida: *Võrdsus on see näiteks, et ma ei peaks töö juures valetama. Kas või seda, mis mul kodus on! Et mis ma peale tööd tegin. Kõik teised saavad rääkida, mina ei saa* (Kärt). Kõigile inimestele võrdsete võimaluste tagamine võib vastajate arvates olla võimatu ja mittevajalik, kuna teatud ebavõrdsus on inimsuhetesse sisse kodeeritud.

Võrdsete õiguste ja võimaluste üle arutledes tulid esile huvitavad ja muudiski uuringutes esile kerkinud karakteristikud. Osa vastajatest püüdis eitada ebavõrdse kohtlemise olemasolu Eestis. Samas, kohe pärast seda, kui oli konstateeritud fakti, et kõigil on täiesti võrdsed võimalused ja õigused, mainiti möödaminnes,

⁴ Vt meetodi ja valimi kohta täpsemalt uurimuse lõpparuandest.

⁵ Tsitaatides kasutatud märgid: (.) – paus; **s õ n a d** – vastaja poolt rõhutatud tekst internetiintervjuust pärinevas tsitaadis; /./ – väljajätt; **[sõnad]** – autorite täpsustus

justkui sulgudes ka seda, et mõnitamisi ikka juhtub. Seda ei hinnatud suureks probleemiks, isegi õigustati mõnitajaid: *See, et otseselt tegelikult ei keelata ju midagi teha. Isegi kui sa oled lesbi või homo. Samamoodi käid baaris, kooli võid minna, kõike võid ju teha. Töö on samamoodi (.) võib-olla meestel on raskem nagu, aga no kõike võib teha ju. Et kuskil ei ole keelumärke ees, et lesbid ei tule sisse. Kõigil on õigus, oleneb, kuidas sa ise hakkama saad, et võib-olla mõnitamisi on, et keegi näitab näpuga, aga rohkemat küll mitte midagi. Võib-olla mõningaid haigeid on, kes paraadi ajal kividega loobivad. See on ka lihtsalt nii, et inimesed lähevad massides kaasa asjaga, aga tegelikult ei ole midagi* (Annika).

Üks oluline valdkond, milles Eesti GLBT-inimestel puuduvad võrdsed õigused ja võimalused võrreldes heteroseksuaalsete inimestega, on õigus seksuaalse enesemääramisele ja tervisele. Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) seksuaalse tervise mõiste all on järgmine definitsioon: „Seksuaalne tervis – see on seksuaalse heaolu somaatiliste, emotsionaalsete, intellektuaalsete ja sotsiaalsete aspektide integratsioon viisil, mis rikastab positiivselt ja ülendab isiksust, kommunikatsiooni ja armastust. Selle mõiste fundamentaalsed elemendid on: õigus seksuaalse informatsioonile ja õigus naudingule” (WHO 1975, viidatud Kon 2004: 78). Jätkates WHO määratlusega, täpsustab seksuoloog Igor Kon: „Seksuaalne tervis – see on füüsilise, emotsionaalse, hingelise ja sotsiaalse heaolu seisund, mis on seotud seksuaalsusega, mitte aga lihtsalt häirete, düsfunktsioonide või haiguste puudumine. Seksuaalne tervis nõuab ligipääsu informatsioonile, haridusele ja meditsiinilisele teenindamisele. See eeldab ka positiivset ja lugupidavat lähenemist seksuaalsusele, mis on vaba sundimisest, diskrimineerimisest ja vägivallast. Seksuaalne tervis teeb võimalikuks ohutu ja meeldiva seksuaalelu. Seksuaalse tervise saavutamiseks ja alalhoidmiseks on vaja spetsiaalseid programme, poliitilisi otsuseid ja seadusi, mis soodustaksid seksuaalset heaolu; kõikide inimeste seksuaalsetest õigustest tuleb lugu pidada, need peavad olema kaitstavad ja teostatavad” (Kon 2004: 78). Need mõtted on kooskõlas sellega, mida soovivad ja ootavad meie uurimuses osalenud GLBT-inimesed. Vas-

tavalt WHO definitsioonile taotlevad nad võrdset õigust tervisekaitsele, mille eelduseks on ühiskonna mõistlik suhtumine ja riigi kaitse.

Võrdsed võimalused Eesti moodi. Teine osa vastajaid oli veidi pessimistlikumalt meeletatud, pidades võrdseid võimalusi suhteliselt hästi tagatuks juhul, kui homoseksuaalsus varjatuks jääb: *Noh, mingil määral on nad [võrdsed võimalused] olemas, aga see on ka niimoodi, et kui ei ütle või kui ei ole väga avalikud, siis, ma arvan, et on kõik võimalused olemas. Aga kui sa oled inimene, kes avalikult näitab välja, kellega on tegu, siis pooled teed lähevad kinni* (Marta).

Kõige kriitilisemalt hindasid Eesti ühiskonna võrdseid õigusi ja võimalusi välismaalastest osalejad. Nad arvasid, et GLBT-inimeste ebavõrdsuses väljendub ka üldine Eesti ühiskonna ebavõrdsus. Riigi toetuse puudumine nõrgematele ei vasta demokraatliku riigi kuvandile, mille poole Eesti püüdleb: *Mis on võrdsus? See on ideaal, mille poole tuleks demokraatlikus ühiskonnas püüelda. Et kõigil oleks võrdsed võimalused ja õigused, ja et riik kaitseks neid. Ka nõrgematel, nagu lastel, vanuritel, invaliididel, rahvusvähemustel, seksuaalvähemustel jne. Riik peab suutma kaitsta, et kedagi ei mõnitata avalikult – füüsilisest vägivallast rääkimata* (Eva). Vastaja arvates ei kehti Eestis teisedki demokraatlikku ja võrdseid võimalusi austavat riiki iseloomustavad tunnused, näiteks see, et jõustruktuuridelt, sh politseilt, on kõigil võimalik vajaduse korral abi loota ja saada. Seetõttu ei tunneta inimesed, et neid koheldakse ebavõrdselt, vaid peavad eristamist normiks.

Eestis toimib äraspidine arusaam võrdsusest, mille järgi on osa ühiskonnaliikmetest kohe algusest peale väljaarvatud seisuses: *Kui oled eesti rahvusest 30–50-aastane mees, kõrgharidusega ja suure autoga, siis oled võrdne. Oled aga naine, elad maal või väikelinnas, vanem kui 50, või kuulud rahvus- vm vähemusse – siis oled paratamatult n-ö teine eesti* (Eva). Meessoost välismaalase arvates tähendab võrdsus ühiskonnas võimalust ennast teostada ning rakendada seda ühiskonna heaks: *Igal inimesel, vaatamata soole, vanusele, nahavärvile, sotsiaalsele taustale, seksuaalsele suundumusele, usule, rahakoti paksusele, peavad olema samad õigused*

Kõik inimesed on võrdsed, aga mõned võrdsemad.

oma andeid maksimaalselt kasutada ühiskonna ja enda ja lähedaste hüvanguks (Markus).

Teistegi Eesti olukorra suhtes pessimistlikult meeletatud osalejate arvates on GLBT-inimestele võrdsete võimaluste tagamise olukord halb. Võrdsus on deklaratiivselt, põhiseadusega justkui tagatud, kuid tegelikus elus see ei toimi. Ümbritsevate inimeste suhtumine sõltub informeeritusest – kui teise isiku seksuaalse orientatsiooni kohta midagi ei teata, siis suhtutakse hästi, vastasel juhul aga halvasti. GLBT-inimestesse suhtumise määravad tihti väärarusaamad homoseksuaalsete paaride intiimelust. Need tekivad lihtsalt, kuna teadmised GLBT-de omavahelisest suhtlemisest, sh seksuaalelust, on väga piiratud ja ühekülgsed.

Võrdsete võimaluste puudumist võivad GLBT-de hulka kuuluvad isikud tajuda olukordades, milles heteroseksuaalsetel paaridel suure tõenäosusega raskusi ei teki. Näiteks võib mõnikord olla soositud ebaseaduslike ja ebaeetiliste vahendite või lahendusviiside kasutamine: *Või teine näide, kui ma olin haige, pidin haiglas lamama ja teda lihtsalt ei lastud minu juurde, et umbes „Kes ta sulle on?” Muidugi, võib valetada, öelda, et ta on mu õde, aga see ju alandab* (Aljona). Sarnaseid lugusid tervishoiuasutustes toimuvast jutustasid ka teised vastajad, millest võib järeldada, et tegemist on korduva probleemiga samasoolistel elukaaslastel.

Kehtivaid seadusi uurides selgus, et võlaõigusseaduse § 765 paneb paika kõrvalise isiku juuresoleku kohta käivad normid tervishoiuteenuse osutamisel. Sotsiaalministri 6. veebruari 2002. aasta määrusega nr 76 “Tervishoiuteenuste osutamist tõendavate dokumentide loetelu ja vormid ning tervishoiuteenuste dokumenteerimise kord” kehtestatud patsiendikaartidel on võimalik märkida kontaktisik ning tema andmed, millest raviasutused peavad lähtuma. Tuleb tähele panna vastuolu, mis ilmneb formaalselt kehtiva seaduse/määruse/regulatsiooni ja inimese isikliku kogemuse vahel. Kuigi ülaltoodud tsitaadis kirjeldatud olukord ei tohiks kehtiva regulatsiooni järgi justkui võimalik olla, räägib respondendi kirjeldus teist keelt. Diskrimineerimise toimumisel on lisaks

kehtivatele seadustele jt regulatiivsetele aktidele määrav roll nende täitmises osalevate isikute hoiakutel.

1.2. Lood Eesti ühiskonna sallivusest

Sallivuse tähendus Eestis. Uurimuses osalenud inimesed määratlesid sallivust erinevalt. Ühed mõistsid sallivuse all mitte väljategemist ja sekkumata jätmist, näiteks: *See ei pea kindlasti tähendama, et ma toetan, vaid ma näen, et on erinevad eluviisid ja ma arvan, et see ei pea olema heakskiit, vaid pigem aktsepteerimine. Kuigi aktsepteerimine tähendab mingil määral heakskiitu. Aga see ei pea olema. Kui ma ei lähe hävitama, see ei tähenda, et ma kiidan heaks. Minu arvates, see peab olema selline neutraalne sallivus* (Krister). Seda arvamust jagas ka teine vastaja: *Eesti on väga tolerantne riik: siin ei ole kombeks toppida nina teiste asjadesse. /.. / Muidugi, selline suhtumine võib olla ka ükskõiksuse märk, kuid see on ikkagi parem kui otsene viha ja vaen* (Oleg).

Teised rõhutasid sallivuse juures hoolivust ja heakskiitu: *Tolerantsus on kannatlikkus ja heakskiit teistsugususe vastu. Tolerantne inimene lubab eriarvamusi, austab neid ega suru oma arvamust peale* (Markus). Mõned vastajad nägid selgelt, et ükskõikse märkamata ja sekkumata jätmise taga peitub pigem allasurutud vaenulikkus, mitte aktsepteerimine: *Eesti ühiskonna sallivusest? Seda ei ole olemas. Meie inimesed ei ole vägivaldsed, näitavad end väga sallivana, aga tegelikult pole seda olemas. /.. / Meie sallivus on pigem ükskõiksus. Ja jätavad asju tegemata, probleemid lahendamata – tegemata jätmine on ka sallimatus* (Helen).

Sallivuse puudumist Eestis kirjeldavad eabvõrdse kohtlemise juhtumid, mis leiavad aset tavalistes igapäevastes olukordades. Need ei ole suunatud ainult GLBT-inimeste vastu, vaid hõlmavad ka teisi gruppe: *Kui ma näen poes, kuidas turvamees karjub vankrit lükkava ema peale, et jäta vanker koos lapsega siia ukse taha, sest arvatakse, et äkki emad varastavad! Ma ei tea, milleks neil siis kaamerad on! /.. / Mul on töökaaslane, kes on ratastoolis invaliid, ta*

ei pääse igale poole. Ta on puuetega inimeste õiguste eest võitleja, käib mis iganes eesliidetega ühingute koosolekul, kus arutatakse puuetega inimeste probleeme, mis toimuvad maja viiendal korrusel, ja puudub lift! Ja ta peab ratastooliga sinna saama (Kärt). Lisaks anti hinnang tolerantsele üldisemas tähenduses – teisest inimesest hoolimise mõttes: *Mulle tundub, et tolerantsega on kah väga kehvasti. Aga võib-olla on see mu enda vaatenurk seisukohast, kus mina olen. Et ma kogen igasuguste inimestega seda, et absoluutselt ei hoolita üks teisest ja ei (.) et kõik on üks teisest nagu jube kaugel* (Berta).

Eestis elav vene rahvusest naisvastaja mõistab homoseksuaalsusega seotud halva suhtumise ja sallimatuse tagamaid, kuna kodus kasvatuses peeti traditsioonide ja normide järgimist oluliseks: *Kuskil väga sügaval ma isegi mõistan, et see on loodusvastane, sest ma olen niimoodi kasvatatud. Ja sellepärast ma ka mõistan, et inimesed on vaenulikult häälestatud* (Svetlana). Selline kasvatus on muutnud talle keeruliseks enda orientatsiooni teadvustamise, sellega elama õppimise ja oma vajaduste aktsepteerimise.

Vaid *skinhead*ideks nimetatavate paremäärmuslaste tegevus ja eesmärgid jäävad naisele täiesti arusaamatuks, kuna avalduvad vaid situatsioonides, kus avaldatakse grupina oma meelsust, seevastu näost näkku kohtumisel ja üksikisikute tasandil tavaliselt mitte: *Ainuke, keda ma ei mõista, need on skinhead'id. Sest nad üldse ei saa aru, miks nad seda teevad. Näiteks, ma igal hommikul lausa sisenen ühest bussist ühe skinhead'iga, me hoiame samast käepidemest. Ma ei näe tema näol mingit vihkamist. See on ainult siis, kui nad on koos, siis nendel katus sõidab ja nad muutuvad nii agressiivseteks. Aga ta võis mind näha geiparaadil. Kuigi tõi on ka see, et nad naiste vastu nii agressiivsed ei ole. Aga geimehi nad peksavad väga jõhkralt. Ma ei tea, miks* (Svetlana).

Sallimatus väljendub halvas suhtumises ja arvamuse avaldamises nähtuste või inimeste kohta, millega/kellega isiklikult seotud ei ole: *Aga Eestis /../, kui keegi on teistsuguse seksuaalse orientatsiooniga, seda ei mõisteta. Kuigi see otseselt ei lähe üldse nende eludesse, ei mõjuta neid otseselt absoluutselt, aga ikkagi tuntakse*

end puudutatuna sellest (Gaabriel). Tagajärjena võivad GLBT-inimesed olla sunnitud loobuma püüdest täita oma vajadusi. Põhjusena tuuakse välja haiget saamine, pettumine, usu kaotamine inimestesse, millega muuhulgas kaasneb veelgi rohkem endasse sulgumine ja loobumine info jagamisest enda orientatsiooni kohta, et ümbritsevaid inimesi selle abil sallivamaks muuta: *Sest ma ei usu eriti inimestesse enam. Samas on see üllas idee, et /../ valgustada inimesi, aga ma ei tea, ma eriti ei usu enam. Selles suhtes ma olen natuke haiget saand ja kokku tõmmand enda kookonisse* (Gaabriel).

Suur osa meessoost vastajaid kinnitasid, et neil puuduvad isiklikud kokkupuuted sallimatusega enda kui homoseksuaalse inimese suhtes või neist ei ole lastud end häirida. Siiski valdavalt teadvustati, et vastavad ilmingud esinevad näiteks avalikes Interneti-kommentaaries: *Mul on erinevad teadmised, et ühelt poolt on arvamused, et Eesti ühiskond on mittesalliv, aga mul isiklikult ei ole olnud sellega probleeme* (Krister). Samuti peeti võimalikuks, et kuigi n-õ otse või näost näkku suhtlemisel ei avaldata oma negatiivset suhtumist, võidakse seda teha selja taga. Osaliselt väljendub sama ka Eestis väga levinud anonüümsetes Interneti-kommentaaries. Avalikult oma arvamust väljendada ei julgeta, anonüümselt on inimesed aga väga agarad üks teist negatiivselt hindama. Sallimatus avaldub eelkõige grupis – üksikud inimesed tänaval ei väljenda seda, kuid grupis ühiselt arvamust avaldades samad inimesed (nt *skinhead*'id) väljendavad. Kaasa aitab meedia, kasutades teemat oma huvides – *see on huvitav, intrigeeriv teema ja siis luuakse mingeid äärmuslikke arvamusi* (Krister). Eesti valitud suunda pidasid vastajad siiski üldjoontes õigeks ning ühiskonda sihikindlalt suurema sallivuse poole liikuvaks, kuigi arenenud riikide tasemeni jõudmine on vastajate arvates aja- ja vaearikas.

Kuigi üldiselt tunnistati, et GLBT-inimeste õigused on rikutud ja neid diskrimineeritakse paljudes eluvaldkondades, märgiti ka, et inimese enda negatiivsed hoiakud võivad ebaõrdselt kohtlemist esile kutsuda: *Ma arvan, et see [sallimatus] tähendab ühest küljest, et suhtutakse inimese homoseksuaalsusse nii, nagu*

Ma olen väga rahul sellise sooga, nagu mul on, aga ma tahan, et mind aktsepteeritaks sellisena, nagu ma olen.

inimene ise suhtub /../, et kui inimene arvab, et see on midagi väga, väga vale ja tuleb seda varjata, siis teised inimesed teevadki järeltule, et ju siis on midagi häbeneda (Ivo). Samas, avatus võib omakorda esile kutsuda süüdistusi, et inimene demonstreerib oma seksuaalsust ja seega kutsub esile sallimatust (sellest põhjalikumalt "kapis" olemise teema all).

Sallivus ja sallimatus GLBT-inimeste seas. GLBT-inimesi võib pidada täiesti tavalisteks Eesti ühiskonna liikmeteks – arvamustest selgus, et nad jagavad Eesti ühiskonnale omaseid tõekspidamisi. See väljendub näiteks teatud sallimatuses, mida meie respondendid väljendasid, avaldades arvamust GLBT-inimeste hulka kuuluvate eri inimgruppide kohta.

Üldiselt suhtusid osalenud GLBT-inimesed seksuaalsete orientatsioonide mitmekesisusse positiivselt. Oldi sallivad ka heteroseksuaalsuse kui looduses tavapärase nähtuse suhtes. Vene keeles nt nimetatakse heteroseksuaale naturaalseks (натуралы). Samas, arutledes GLBT-de hulka kuuluvate eri gruppide probleemide üle, oli tunda teatud mõistmatust. *Ma ei ütle, et homod ise ei sildista teisi inimesi. Ma olen ise ka sildistanud. Näiteks paljud homod ütlevad, et biseksuaalsed on väga pahad-pahad inimesed (Andres). GLBT-inimeste mured võivad erineda sõltuvalt nende suundumusest ning eri gruppide esindajad ei pruugi teineteist mõista. Selgelt homoseksuaalse identiteediga mees arvas: *Mina olen homo ja minu jaoks kõik need teised on väljaspool ringi. Sest ega transseksuaalil ja homol ei ole mitte midagi ühist. /../ Ma olen väga rahul sellise sooga, nagu mul on, aga ma tahan, et mind aktsepteeritaks sellisena, nagu ma olen.* (Andres).*

Teisalt, transseksuaalsele inimesele võivad homoseksuaalsete isikute probleemid arusaamatuks jääda. Transseksuaalsust mõistetakse kui vales kehas elamist, millega võrreldes ei tundu „lihtsalt” homoseksuaalsete inimeste mured samaväärsed: *Aga mis puudutab homoseksuaale, siis ma just mõtlesin, et mis neile probleeme tekitab. Kas see, et sa ei saa rääkida kõigile, kellega sa elad või ei saa kätt öla peale panna, kui linnas jalutad? Tee seda. Kas see on nii suur probleem? Aga nad ei pea hommikul seisma peegli ees ja mõtlema, et kas panna lips*

ette või kleit selga /../ Nad võivad rahulikult ja avalikult elada nii nagu nad tahavad. Mul on probleem, kui ma maksan pangakaardiga või ületan riigipiiri ja siis mulle öeldakse, et kuulge, see on /../ [vastassoo] dokument (Krister).

Näidetest selgub, et vaatamata sõnaliselt väljendatud tolerantsusele võivad GLBT-inimesed oma arvamustes lähtuda samuti üsna jäikadest klassifikatsioonidest, diskrimineerides omakorda gruppe, kes üldlevinud arvamuse kohaselt võrdväärsetena GLBT-de hulka võiksid kuuluda.

Hinnang Eesti ühiskonna sallivusele. Ühiskonna tolerantsust hinnates peeti silmas pigem sallivust seksuaalse orientatsiooni ning vähem muude erinevuste suhtes. Nooremad meesvastajatest lähtusid peamiselt isiklike kogemuste olemasolust või puudumisest. Naised, vanemas eas vastajad ja välismaalased arvestasid tolerantsuse hindamisel mitte ainult isiklike kogemusi, vaid ka teadmisi seadustest ja teiste inimeste kogemusi.

Eesti ühiskonna tolerantsusele 10 palli süsteemis pandud hinded varieerusid 2 ja 8 vahel, kus suurem number näitas suuremat sallivust. Mõlemad osalenud välismaalased panid Eestile hindeks 4. Kõrgeima hinde panid nooremad mehed, kes seostasid tolerantsust inimeste vanusega: *Ma paneks 7–8. Nooremad inimesed on väga tolerantsed, vanemad ei ole nii tolerantsed (Rein).* Kõrge hinde puhul tundusid määra tähtsusega olevat isiklike kokkupuudete puudumine sallimatuse ilmingutega, aga ka lähedaste aktsepteeriv suhtumine hindajasse.

Osa vastajaid hindas Eesti riigi suhtumist üldiselt positiivseks, pidades valitud kurssi õigeks. Üldiselt oli hinnangutest näha, et mitte kõik vastajad ei ole kursis oma õiguste ega riigi vastutusega. Sageli lähtutakse isiklikest kokkupuudetest teiste inimestega ega mõelda sellele, et sallimine ja võrdne kohtlemine on seotud regulatsioonipoliitikaga. Vastajate arvamused olid kohati väga erinevad ja isegi vastukäivad, mis ilmneb järgmistes tsitaatides. Aksel nt arvab: *Eesti riik on hämmastavalt tolerantne, et riigi tasandil ei ole diskrimineerimist. Või vähemalt ei paista see nagu nii välja, et ma sellest midagi kuulnud oleksin.* Toomasel seevastu on hoopis

vastupidine arvamus: *Ma ei saa öelda, et oleksin mingit metsikut diskrimineerimist kogunud, välja arvatud Eesti riigi poolt.*

Eesti ühiskonda ei pea madala hinde andnud kõrgelt arenenud ühiskonnaks, pidades peamiseks puuduseks piiratud mõtlemist: *Vaadates seda sihukest tarbimismentaliteeti ja sellist materiaalse ja rahalise edu kultust, siis ma seda küll eriti arenenud ühiskonnaks ei nimetaks (Ivo).* Tuleviku suhtes oldi siiski positiivselt häälestatud, kuigi sallivuse suurendamiseks arvatakse kuluvat palju aega: *No eks me jõuame, aga selleks tuleb peale kasvama mingi üks-kaks, võib-olla kolm uut põlvkonda. No võib-olla kolm mitte, aga üks-kaks. Sest ega minuvanused enam sellest autode, asjade ja raha kultusest üle ei saa, ma arvan (Ivo).*

2007. aasta suvel toimunud homoparaadi ümber ajakirjanduses tekkinud arutelu valguses nähti Eestis vaatamata vaenulikele avaldustele siiski sallivuse kasvu: *Tegelikult on meedia vähemalt viimase Pride'i eel muutunud tolerantsemaks, muidugi on siiski veel väga palju homofoobe, kes sõna saavad, aga enam ei ole ainult homoaktivistid need, kes homosid ka kaitsevad. Ekspressis kirjutas võib-olla kuu aega tagasi Maria Ulfsak minu arust väga positiivse artikli homode teemal (Gea).*

Võrdlusetalonid. Hinnangut mõjutas see, mis suguse teise riigiga võrreldes vastajad Eesti tolerantstust hindasid. Näiteks vene rahvusest meesvastajad hindasid võrdseid võimalusi Eestis võrreldes Venemaaga ühelt poolt ja Lääneriikidega teiselt poolt ning leidsid, et Eesti olukord ei ole nii hull kui idapoolses naaberriigis. Ilmselt mõjus ka asjaolu, et intervjuueeritavad ise elasid intervjuu ajal Eesti suuremates linnades, mitte linnas, kust nad pärit olid, millega võrreldes nende praegused võimalused on palju avaramad.

Välismaalased lähtusid Eesti olukorra hindamisel olukorrast oma kodumaal. Naise arvates on suhtumine homoseksuaalsusesse seal võrreldav suhtumisega üksikvanemaks olemisse, mis on pigem kaasatundev kui hukkamõistev. Välismaalasest mehe arvates on Eesti olukord võrreldav Venemaaga. Kui eestlased seostasid tolerantstusele antavat hinnet peamiselt suhtu-

misega homoseksuaalsusesse, siis välismaalase antud hinne hõlmas eestlaste võõraviha mis tahes erinevuse, nt rahvuse suhtes. Sellega seoses pidas ta PR-võtete rakendamist, mida välismaal on kasutatud sallivuse suurendamiseks homoseksuaalsete inimeste suhtes, siin ennatlikuks ja isegi ohtlikuks: *Kunagi oli Ameerikas liikumine, mis avalikkustas tuntud geisid: linna-päid, poliitikuid, rahvasaadikuid, popstaare – et selle kaudu avalikkusele näidata, et meid on palju, palju rohkem kui vaid kaks. Ma ei poolda seda veel hetkel Eestis, sest nendel inimestel puudub turvavõrgustik (Markus).*

1.3. Stereotüübid, eelarvamused

Ühiskonnas homoseksuaalsuse kohta käibel olevad stereotüübid edastavad vale pildi sellesse gruppi kuuluvatest inimestest. Vastajad arvasid, et GLBT-inimeste hulgas on väga palju väga erinevaid inimesi, täpselt nii nagu ka heteroseksuaalide hulgas, aga kuna laiemal üldsusel puudub adekvaatne ja selge teadmine, kiputakse tegema üldistusi: *Meedia kajastab homoseksuaalide elu kui midagi, mis tekitab ažiotaazi. Kui ilmub geiklubist mingi poolpaljas mees, eriti kui ta on veel tuntud inimene, siis see müüb, aga mingeid positiivseid inimesi, kes muidu on veel ka geid, siis seda mitte kuskil ei avaldata. /../ Aga mehed ka vaatavad sinu peale nagu mingi hirmuga, et jumala pärast puudutad tema kätt, kohe selline hirm, et ma vaatan teda seksuaalse objektina (Valentin).* Eriti raske on taluda sellist stereotüüpset lähenemist lähedaste poolt.

Suureks probleemiks hindasid uurimuses osalejad väärarvamust, mis levib ühiskonnas, nagu oleksid GLBT-inimesed ohtlikud lastele ega tuleks lapsekasvatamisega toime. Naisvastajad tõid hulganisti näiteid, kuidas inimeste suhtumine muutub, kui nad saavad teada, et inimene on kas ise või on tema lähisugulane (nt ema) homo. Homoseksuaalsust tõlgendatakse sageli hälbena, mis automaatselt toob endaga kaasa ka teisi hälbeid või paigutab kahtluse alla isiku hoolivuse, vastutustundlikkuse, korrektsuse laste suhtes: *Või mul endal. Elukaaslasel on laps ja tema vanemad ja minu vanemad suhtuvad meisse normaalselt, aga meie lapse suhtes küsi-*

vad kohe, et kas te sellele lapsele süüa ka annate. Või ema ütleb, et tooge ta siia maale, vähemalt siin saab ta korralikku toitu. Õe käest ta midagi sellist kunagi ei küsi (Helen). Teine osalistele äärmiselt solvav ja alusetu stereotüüpne kahtlus puudutab kuritegelikku maniakaalsust, mida inimesed samuti homoseksuaalsusega seostavad : *Nii nõmedaid asju räägitakse, kuidas samasoolised inimesed võivad last seksuaalselt väärkohelda* (Helen).

1.4. Ebavõrdne kohtlemine

Ebavõrdse kohtlemise tähendus. Diskrimineerimise teema on tihedalt seotud selliste teemadega nagu erinevate inimeste erinevad võimalused ehk võrdsete võimaluste puudumine, sallivus või selle puudumine enda ja teiste suhtes, oma identiteedi varjamine („kapis” olemine). Diskrimineerimise määratlemisel lähtuti üksikindiviidi, ühiskonna või riigi seisukohast: *Ikkagi see, et kui ühiskonnas luuakse erinevatele inimestele erinevad võimalused. Et ei no mingid erinevused on bioloogilises mõttes või rahalises mõttes, aga (.) aga see, et samasuguste bioloogiliste ja rahaliste ja mis iganes füüsiliste võimaluste juures on inimestel erinevad võimalused. See on diskrimineerimine* (Ivo). [Diskrimineerimine on] *sellised poliitikad, mis välistavad mingite gruppide osaluse* (Volli).

Jutustustes ebavõrdsest kohtlemisest ilmned vanuselised erinevused. Vanemad vastajad tunnetasid rohkem isiklikku diskrimineerimist, noored arvasid, et Eestis koheldakse inimesi võrdselt. Teemasse süvenedes meenusid siiski peaaegu kõigile respondentidele juhtumid eelkõige tuttavate ja seejärel ka enda elust, mis kirjeldasid diskrimineerimist. Helen seletas, miks inimesed ei tunnista enda diskrimineerimist: *Enamik vähemusi arvab, et neid ei diskrimineerita. Aga kuidas ta saab seda ütelda, kui ta ei saagi aru, et teda diskrimineeritakse. Hästi keeruline on seda uurida inimeste käest, kes ei tunnista. Näiteks on juhtumid, kui naine tuli õhtul homoklubist ja teda vägistati. Ta isegi ei mõelnud, et läheb politseisse teatama, sest „vaata, mis klubist ma tulin”. Sa tunnend end nii tõrjutuna, et isegi ei tule selle peale, et abi otsida* (Helen). Heleni arvamust kinnitab järgmine tsitaat tei-

sest intervjuust: *Ma ei tunne, et mind diskrimineeritakse, mind pole eriti diskrimineeritud. See, et tänaval ei saa käest kinni käia, mida ma ka olen teind, kuid tean, et ei peaks seda tegema, on mingil määral diskrimineerimine, aga töö poolest (.) kolleegid teevad nalja, et selles mõttes, et sihuke sõbralik lõõpimine minu orientatsiooni üle. Kuid ma ei tunne, et kellelgi mingit vaenu oleks* (Peeter).

Ebavõrdne kohtlemine teiste inimeste elus.

Inimestel paistab olevat raske rääkida isiklikest diskrimineerimise kogemustest. Teiste kogemustest rääkimine tundub lihtsam olevat, mis võib-olla seletab, miks enamik meie uuringus osalejaid alustas diskrimineerimisest jutustamist kellegi teiste kogemustega, millega nad on kokku puutunud: *On lood, millest sa lihtsalt jääd nutma. Näiteks, üks naine oli rase, tal oli mingi komplikatsioon, ja laps sündis surnult. Ta oli haiglas kaks päeva ja siis, kui ta oli juba sünnitanud, siis tuli ämmaemand tema juurde ja ütles: „Sa pead olema tänulik, sest jumal päästis su lapse. Et parem on olla surnud kui sellise ema laps.” Et umbes, et jumal karistas last sinu patude eest. Kujutad ette seda julmust?* (Helen). Või teine näide: *“Kui me tulime sealt [geiklubist] hommikul välja, et kõnnime kodu poole, siis kolmesaja meetri kaugusel nägime ühte tuttavat, kes oli läbi pekstud ja röövitud, et see oli konkreetselt sellepärast, et ta oli gei* (Koit).

Ebavõrdne kohtlemine enda elus. Eriti raske kogemus näib olevat enda vastu suunatud diskrimineerimine, millega on intervjuueeritavate arvates äärmiselt keeruline toime tulla. Rääkides diskrimineerimisest, ilmned mitmetes intervjuudes üks tüüpiline keeleline konstruktsioon. Kõigepealt esitati väide, mis kinnitas diskrimineerimise puudumist Eestis, ja juba järgmises väites toodi näide sellest, et diskrimineerimine ikkagi eksisteerib: *Aga ma ei saa öelda, et oleks kogenud mingit metsikut diskrimineerimist, välja arvatud riigi poolt, sellest räägin hiljem. Aga ma ei karju ka iga nurga peal, et ma olen homo* (Toomas).

Diskrimineerimine võib ilmneda elu eri etappidel erinevalt: *Mul endal mingeid väga jõhkraid diskrimineerimisjuhtumeid ei ole olnud. Muidugi oleneb ka vanusest. Kui ma mõtlen oma elu*

peale, siis, jah, koolis laste jõhkruks on raskesti talutav. Enda tunnetamine teismeeas homoseksuaalina on iseenesest väga raske katsumus. Sest selles vanuses inimene juba eemaldub oma perest, vanematest. Samas, see on ka teema, millest sa ei saa rääkida, ja eakaaslaste roll muutub väga oluliseks, aga kui sa tead, mis väärtused seal on ja et sa ei mahu sinna, siis see on väga valus kogemus. See on vanus, mil sa kõige rohkem üritad olla selline nagu kõik teised. Teised muidugi saavad aru, et sa oled teistsugune (Oleg).

Eri rahvusest osalejate kogemused. Eestlaste ja venelaste arutlused diskrimineerimisest olid erinevad. Venelased seostasid sõna diskrimineerimine eelkõige rahvusküsimustega ja arvasid, et homoseksuaalsesse kogukonda kuulumine pigem kaitseb kui eristab neid. Homoseksuaalse kogukonna liikmena tunnevad vene rahvusest inimesed end aktsepteerituna ja integreerituna: *Vastuolu homode ja heterode vahel on suurem kui eestlaste ja venelaste vahel, sellepärast oleme siin kõik koos ega kakle omavahel* (Oleg). See aga ei tähenda, et kogukonna sees ei oleks diskussioone rahvusküsimustes. Venelastest respondendid rääkisid, et seoses 2007. aasta aprillikuu sündmustega toimus arutelu eestlastega. Kõne all oli minevikusündmuste erinev tõlgendamine ja ajaloo tähendus eestlaste ja venelaste jaoks. Eri seisukohtadele vaatamata peeti end siiski samasse kogukonda kuuluvaks. *Meil on muidugi väga erinev ajaloomõistmine ja paljustki me ei saa kuidagi üksteisest aru, aga see ei sega meil ikkagi ühte kuuluda* (Nataša).

Erilist tähelepanu tasub pöörata sellele, kuidas nägid ja tõlgendasid diskrimineerimist Eestis elavad välismaalased: *Muide – ajalooliselt oleks oluline üks 1980-ndate alguse juhtum, kus 2–3 eesti poissi jäid “riigireetmises” vahele: nemad proovisid “hüpata” Nõukogude Liidust läände – ja nende põhjenduseks oli just homoseksuaalide olukord NL-is! /../ Olukord pole sellest ajast muutunud muus osas kui selles, et piir on lahti (.) Ja kriminaalseadustiku asemel on homoseksuaalsus kuritegu “rahva” ees* (Markus).

Eriti raskesti mõistsid välismaalasest osalejad fakti, et diskrimineerimine ja sallimatus ilmneb kõrgel riiklikul ja ühiskondlikul tasemel. Nad pidasid vajalikuks eraldi tähelepanu juhtida asjaolule, et homofobsete mõtetega esinetakse sellistes väljaannetes, millelt inimesed ootavad vastutustundlikku suhtumist ühiskonna eri gruppide vahelistesse suhetesse, mis peaks tegelema ühiskonna solidaarsuse tugevdamisega, mitte eelarvamustel põhineva viha ja vaenu õhutamise: *Ei julge enam ajalehte osta või võrgust lugeda, sest kardan, et pean jälle lugema, kuivõrd palju mind vihatakse /../ Priit Pullerits püüab n-ö “teaduslikult” tõestada, et geidelt on vaja kõik õigused ära võtta, kasutades mingeid pseudodemokraatiale viitavaid põhjendusi à la “kuna enamik Eesti elanikest neid ei salli”. Mind sallivad küll kõik, keda ma tunnen – kuidas sa saad üldse öelda, et ei salli geisid, kui sa isegi ei tea, kas su enda ema või vend või töökaaslane on gei? /../ Millegipärast tuleb ette ka inimesi, kes on oma eelarvamustes nii kindlad, et jäävad neile kindlaks ka pärast pikka tutvust ja asjade üle arutelu. See on tõesti kummastav ja kurvastav* (Eva).

2. Personaalsed lood

Selles peatükis anname ülevaate narratiividest, mis kõnelevad uurimuses osalenud inimeste seksuaalse identiteedi kujunemisest, perekonnaliikmete ja sõprade reaktsioonidest lapse, õe/venna või sõbra omapärasele seksuaalsele identiteedile ning mõtestavad lahti „kapis” olemise tähenduse. Personaalsete lugudega on tihedalt seotud seadustest tingitud piirangud, mis takis-

tavad GLBT-inimestel luua perekonda ja saada/kasvatada lapsi.

Personaalsetes lugudes väljendasid uuringus osalejad kõige näitlikumalt enda homoseksuaalsusega seotud probleeme, kaasaarvatud ka ebavõrdset kohtlemist. Need lood on olulised, et mõista: homoseksuaalsus ei ole inimese vaba valik, vaid paratamatus. Lugudes ilmn

mõningad erinevused mees- ja naisvastajate vahel. Arvati, et üldiselt poisid teadvustavad endale varem ja selgemalt oma seksuaalset identiteeti kui tüdrukud. Võrreldes eestlastega jutustasid erinevaid lugusid välismaalased ning eestimaalastest venelased.

2.1 Identiteedi kujunemisest

Geimehed rõhusid asjaolule, et nad olid küllaltki varajases teismeeas veendunud enda seksuaalset orientatsiooni: *Ma teadvustasin endale juba 14-aastaselt, et mulle meeldivad mehed, kuid ma surusin selle maha. Vahepeal mõtlesin, et abielluks naisega, saaks lapsi, samal ajal petaks teda teiste meestega. Pole rohkem muresid. Mul ei ole kunagi olnud seksikogemusi tüdrukutega (Üllar); Mul tekkis see identiteet päris varakult, sain aru juba kuskil 12-aastaselt. Algul ma muidugi võitlesin selle vastu kõigest väest. Ja kuskil 16–17 oli juba selge, kes ma olen (Oleg).*

Kui esineski kahevahelolekut, arvasin, et võib-olla on nad hoopis biseksuaalsed, siis näiteks esimese seksuaalvahekorra kaudu jõuti kindla tõdemuseni, et ollakse siiski gei: *Ma ei tea, ma ei ole ennast kuidagi teistpidi määratlenud. Või tähendab, ma olen kahelnud ja siis proovinud ka teisi variante, aga ei olnud selline /../. Kindlasti mul oli vaja magada nii mehe kui naisega, et ma saaksin olla kindel enda orientatsioonis (Koit).* Samas esines ka lugusid, kus mehed hea meelega ei määratlenud end homoseksuaalsetena, vaid tõdesid, et pärast mõningaid katsetamisi jõudsid nad arusaamisele, et on biseksuaalsed. Sama tuli ette ka naistega, kes pärast mõningaid otsinguid ja kogemusi tõdesid, et on pigem biseksuaalsed kui lesbid.

Naisvastajate intervjuudest selgus, et nende seksuaalse identiteedi otsingud kestsid kauem kui meestel. Kui meesvastajate tüüpilise näitena võib välja tuua: *Ma ei ole kunagi midagi teist arvanudki (Voll), siis naised tõid vastupidiselt välja, et järjekindlalt prooviti ennast sobitada ühiskonnas kehtivasse normi, mis eeldas, et partneriks peaks olema siiski meesterahvas: Siis hakkad lihtsalt oma täiskasvanud inimese elu elama, et tavaline töö, vaatad ikka mehi, et peaks ka ikka abielluma, nagu kõigil see tavaline unistus on. Siis tegelikult ma olin nagu bi, et ma*

olin avatud küll igasugustele naissoost suhetele, mind ei hirmutanud need asjad, aga tegelikult ise käisin siis meestega (Annika).

Üle 30-aastaste naiste hulgas tuli välja ka asjaolu, et nad ei osanud seostada enda identiteediotsinguid homoseksuaalsusega, kuna nõukogude ajal puudus selle kohta informatsioon: *3,5 aastat elasime koos. Sinnamaani ma küll ei osanud endale selgeks teha või aru anda, mis minuga toimub. Ei olnud ka mingisugust informatsiooni (Tiiu).* Sellest võib järeldada, et üldine teadmine homoseksuaalsusest ei tähenda, et inimesest võib “reklami” alusel saada homoseksuaal, vaid see on pigem paratamatus. Nooremate vastajate puhul võib tähele panna asjaolu, et neil sellist probleemi ei esinenud, kuna nad on palju teadlikumad eri orientatsioonide olemasolust, mistõttu on neil ka teatud mõttes vähem probleeme identiteedikriisiga. Võiks öelda “teatud mõttes”, kuna neil siiski esineb raskusi: hirm ühiskonna halvaks panu ees ning mõte “Kas ma olen ikka normaalne?”, mis on niikuinii noortele omane. Sellest lähtuvalt võib järeldada, et on tõsine vajadus professionaalse seksuaalhariduse järgi, mis aitaks noortel inimestel leevendada identiteedikriisi ja mille kaudu nad suudaksid paremini aktsepteerida ennast sellistena, nagu nad parasjagu on. Huvitav on võrrelda välismaalasest naise mälestusi oma seksuaalse identiteedi kujunemisest: *Olin 11-aastane ja lugesin lasteajakirja, kus räägiti seksuaalsest orientatsioonist. Umbes nii, et inimesed on kas heterod, bid või homod – et mõni armastab vastassugu, mõni mõlemaid ja mõni ainult oma sugu. Siis mõtlesin, et mina olen see bi (Eva).*

Markus seletab oma identiteedi kujunemist järgmiselt: *Mina ei ole teadvustanud, et ma olen homo, see on ühiskond, kes mind niimoodi nimetab. Muidugi on hea, et on sõna, millega ma saan ennast eristada, aga minuga on nii, et ma olen endale lapsest saati teadvustanud, et mulle meeldivad teised omasoolised. /../. Ma ei ole endale teadvustanud, ma olen teadnud, et mulle meeldivad poisid ja kui teised nimetavad mind homoks, siis ma olen homo. Kui teismelised poisid mõtlevad tüdrukutest, siis mina ei mõelnud. Ma küll püüdsin endale ette kujutada seksuaalvahekorra naisega, aga see ei tundunud ahvatlev.*

Naised proovivad ennast sagedamini sobitada ühiskonnas kehtivatesse normidesse.

Lähedaste inimeste suhtumine avaldab identiteedi arengule erilist mõju.

2.2. Perekonnaliikmete, sõprade reaktsiooni olulisus identiteedi arengule

Inimese identiteedi kujunemisele avaldab erilist mõju lähedaste inimeste suhtumine. Sellepärast on perekonna ja sõprade reaktsioonid väga olulised. Intervjuude käigus selgus, et paljud intervjuueeritavad eelistasid homoseksuaalset orientatsiooni oma vanemate eest varjata. Inimesed tundsid süütunnet vanemate ees, kuna nad ei ole võimelised vastama vanemate ootustele: *Mul on konservatiivne perekond./../, nad ootavad, et võtaks naise, saaks lapsi. Eks vanemad tahavad, et lapsed saaksid lapsi. Ma olen nende jaoks "kapis"* (Üllar). Meie uurimuses osalejad tunnistasid hirmu olla vanemate, sugulaste ja ka sõprade poolt hüljatud: *Vanematega oli kõige raskem, sest mul olid väga head suhted vanematega, ma kartsin sellest rääkima. Kartsin, et mind visatakse kodunt välja. Siis kui ma neile rääkisin, siis muidugi nad ei visanud mind kodunt välja, aga see oli neile paras šokk ja siis nad hakkasid mõtlema, et see on ilmselt mingi psühholoogiline probleem, et läheb üle, et kasvab välja sellest ja (.) see on päris ränk asi* (Oleg).

Vastassoost perekonnaliikmed on reeglina tolerantsemad laste, õdede-vendade homoseksuaalsuse suhtes. Suhtes vanematega töid intervjuueeritavad välja ühe asjaolu, nimelt, vastajate jaoks on ebameeldiv, kui vanemad näevad homoseksuaalsuses mitte kahe inimese vahelist emotsionaalset lähedust, vaid seksuaalset tungi: *Siis hiljem rääkis ema, et teda kummitavad mõtted sellest, mida me seal voodis küll teeme. /../ See ongi see jama selle geiks olemisega, et see suunab inimeste mõtted kohe seksuaalsusele. Muidu ju vanemad ja lapsed üksteise seksuaalilele väga ei mõtleks* (Eva).

Samuti kumas intervjuudest läbi tõik, et vanematega oma seksuaalsest orientatsioonist ei räägita. Lapsed loodavad, et vanemad taipavad, kes on nende tütar või poeg, kui nad elavad oma elukaaslasega koos vanematekodus ilma teemast otseselt rääkimata: *Niimoodi otseselt me ei ole maha istunud ja rääkinud. Aga me elame elukaaslasega ema juures, elame ühes toas ja ühes voodis magame ja kõik on korras ja tema on üks meie pere liige kaks aastat juba* (Annika).

Intervjuueeritavate jutust ilmnes ka vanema-

tepoolset hülgamist ning halvaks panu: *Emal üritas väga karmi käega (.) reageerida, võttis kella ära, võttis elatusraha ära. Siis läksin ülikooli õppima, siis võttis ka õpperaha ära. Ja siis oli selline juhtum, et jõulude ajal tulin üle hulga aega koju ja siis oli mulle laud kaetud teise tuppaga ja siis tuldi ütleva, et umbes, et vaata, et sul buss läheb ära. (.) aga siis me mingi aeg pole kohtunud ja nüüd ta lihtsalt ei tee sellest välja. Me ei räägi sellest* (Rein). Eriti tõrjuvad on vene vanemad: *Kui ema sai teada, et ma armastan teist naist, hüüdis „missugune õnnetus!”* [vene keeles *zope-mo kakoe*] (Aljona).

Paljud osalejad jutustasid, et vanematele on eriti oluline, et teised tuttavad ja sugulased ei saaks teada nende järeltulijate seksuaalsest orientatsioonist. Sellepärast nad paluvad Pride'il mitte käia või vähemalt end tundmatu-seni maskeerida.

2.3. „Kapis” olemisest

Enese orientatsiooni varjamisest jutustavad lood on väga olulised, sest just nende kaudu on võimalik mõista, kuidas inimesed tegelikult eba-võrdset kohtlemist kogevad ja mida see nende jaoks tähendab. Heterosurve ja ühiskonna tauniv suhtumine homoseksuaalsusesse sunnib vastajaid nende hinnangul valetama, mida on väga raske taluda. Intervjuudest jäi mulje, et osa vastajatest ei tunnista endalegi, et varjab tegelikult oma seksuaalset suundumust. Põhjendus- seks, miks oma suundumusest tuttavate ees vaikitakse, toodi see, et intiimelust ei räägita. Mitmed vastajad tunnistasid, et enese orientatsiooni salgamine on neile ebameeldiv: *„Kapis” olemine on vastik, sest sa pead valetama* (Valentin).

Juba „kapis” välja tulnud mees- ja nais-intervjuueeritavad tõdesid, et nad innustavad ka teisi seda tegema, tõdedes samas, et sellise sügavalt isikliku otsuse peab langetama igaüks individuaalselt. Ka uurimuses osalenud välismaalastest vastajad eelistasid Eesti ühiskonnas mitte enda orientatsioonist rääkida, kuigi sünnimaal on nad avalikult „kapis” väljas. *Mõtlen, kas see niimoodi väga ongi välja tulnud (.), vast olen ikka nii „kapis” siin. Töö juures näiteks kindlasti ei ütle, kui nad just muidu seda ei tea. Paljud tuttavad*

Ühiskonna tauniv suhtumine sunnib valetama.

on mul elukaaslase kaudu tekkinud, või on nad ise ka geid (Eva). Paljud respondendid viitasid sellele, et olla homo on eriti raske väikeses või keskmise suurusega linnas või asulas. See *Ida-Viru fenomen on huvitav. Ise olen X linnast. /.. / Seal on kõik nii sügavalt „kapis”, et isegi endale ei julge tunnistama. See kaevur, kes elab seal oma emaga, teda ei saa sealt ”kapist” välja. ”Kapiga” seotult veel, et sa surud alla oma seksuaalsust. Kuhu pärast see kõik võib välja jõuda. Siis teki- vad need igasugused vägivaldaaktid* (Valentin).

Intervjuude põhjal võib järeldada, et suuremates linnades, nagu Tallinn või Tartu, on homoseksuaalsetel inimestel võimalik elada eraelu ilma riskita sattuda üldise viha objektiks. Inimesed, kes elavad väikelinnades, eriti vene kultuurikeskonnas, on sügaval ”kapis” ning selleks, et elada täisväärtusliku elu, lahkuvad nad kodukohast.

2.4. Abielu vs partnerlus

Intervjuudest kajas läbi suur vajadus seadusemuudatuste või uute seaduste järele. See puudujääk toob endaga kaasa terve rea kitsendusi, mille tõttu samasoolised paarid ei saa kasutada võimalusi, mis on kättesaadavad heteroseksuaalsetele paaridele. Esiteks leiti, et peaks olema võimalik seadustada kooselusuhe kahe samast soost inimese vahel. Selline seadus annaks muuhulgas pärimisõiguse, kahasse laenusamise võimaluse ning lihtsustaks ka partneri küllastamist haiglas.

Partnerlusseadusel leiti ka olevat oma negatiivsed küljed. Mehed üldiselt väljendasid rahulolu tsiviilpartnerlusseaduse vastuvõtmisega, naiste jaoks aga ei olnud see lahendus sobiv: *Mind isiklikult südamepõhjani solvab tsiviilpartnerlusseadus. Meie pere ei ole kahe sissetuleku summa, see ei ole aktsiaselts, kelle probleemid on, kuidas varad ära jagada. Me ei vaja riigi sekkumist, et dividende ära jagada. Abielu on emotsionaalne mõiste. /.. / Kui tsiviilpartnerlusseadus vastu võetakse, siis on kohe näha, et ma olen homo. Siis tulevad uued probleemid. See on jälle üks eristamise viis* (Helen). Peamiselt heidetigi seadusele ette, et antud seadus ei võimalda defineerida samasooliste kooselu perekonnana, vaid tehinguna. Leiti, et kui mees ja naine võivad olla abielus, kuid mitte mees ja mees ega naine ja naine, siis võiks nende diskrimineer-

rimise vältimiseks *abielu ka ära kaotada, et kõik võiks olla võrdselt partnerluses* (Kärt).

Kriitilised oldi ka abielu institutsiooni liiga kitsa määratluse suhtes, samuti jäi arusaamatuks, miks on tarvis mitut eraldi nimetust kooselu tähistamiseks. Võimalust kooselu ametlikult kinnitada peeti väga vajalikuks, kuna see muudaks seaduslikuks paljud toimingud, mis muidu võimatud oleksid või tunduvalt keerukamaid protseduure nõuaksid: *Et siis on sul seaduslikud haiglaskäigud, laenud, kõik asjad saad koos teha, mida praegu ei saa* (Kärt).

Kui partner elab välisriigis, millega Eestil on viisanõue, siis kooselu partneriga on veelgi rohkem takistatud. Nendel inimestel puudub võimalus Eestis koos elada, sest välisriigi kodanikul pole alust elamisluba taotleda. Kui heteroseksuaalsete paaride puhul on probleem lahendatav abiellumisega ja kolimisega emma-kumma paarilise elukohariiki, siis samasooliste paaride puhul selline võimalus puudub. Inimeste paariselu reguleerib Eesti Vabariigi perekonnaseadus, kus on selgelt paika pandud, et abielu sõlmitakse mehe ja naise vahel (PKS § 1 lg 1). Angus McLaren (1999: 299) juhib oma seksuaalsuse ajaloo raamatus tähelepanu sellele, et eelmise sajandi lõpuks vähenesid erinevused hetero- ja homoseksuaalsuse vahel oluliselt: kahekümnenda sajandi lõpuks valisid ka homo-inimesed monogaamse kodukeskse mudeli. Seevastu aina laiemalt on heteroseksuaalsetes suhetes kasutatavad anal- ja oraalseksi tehnikad ning muud varem peamiselt homoseksuaalsusega seostatud seksuaalsed harjumused. Heteropaaride suhetes võetakse üle võrdse partnerisuhte ideaali (võrdle J. Butleri (1990) arvamust homoseksuaalsest kooselust kui võrdsetel partnerlikel suhetel põhinevast kooselu mudelist hierarhial põhineva heteropaaride suhetemudeliga). Laialt levinud on idee, mille järgi lapsed ei ole ilmtingimata seksuaalakti eesmärk. Paljud uurijad jagavad arvamust, et lahutuste suure arvu ja väikese iibe ajastul suurenes oluliselt seksi tähtsus, seks hoidis partnereid koos. Seegi, et homopaarid soovivad saada lapsevanemateks, juhib tähelepanu sotsiaalteadlaste väidetele, et 20. sajandi seksuaalsuse „modernsus” seisnes selles, et kadus ära seksuaalsuse ja taastootmise vaheline tugev seos.

2.5. Raskused lapsevanemaks olemisel

Üheks olulisimaks valdkonnaks, kus Eestis ei ole tagatud samasooliste paaride võrdsed võimalused, on lapsevanemaks olemine koos, perena: *Okei, aga võimalustest selle koha pealt, et lapsi saada loomulikult teel ei ole võimalik, mis tähendab seda, et võiks olla võimalus siiski adopteerida. Praegu on ainuke võimalus samasoolistel paaridel see, et kui ühel on eelmisest heterosuhtest jäänud laps, et siis nad kasvatavad selle lapse koos ülesse, aga sellel teisel samasoolisel partneril ei ole võimalust seda last ära adopteerida, et põhimõtteliselt kehtib see samamoodi, nagu üksikema oleks* (Mirjam).

Teine takistus tuleb ilmsiks, kui samasoolises suhtes kasvanud lapse bioloogilise vanemaga juhtub midagi, mille tagajärjel laps jääb orvuks. Sel juhul puuduvad tema partneril kõik õigused ja võimalused ühiselt kasvatatud lapse lapsendamiseks ja tema eest hoolitsemise jätkamiseks: *Kui meil juhtub midagi näiteks bioloogilise emaga ja teada on, kes on bioloogiline isa, siis hierarhias on isapoolsel vanaemal, kes võib-olla kunagi polegi näinud seda last, on rohkem õigusi kui teisel emal, kes teda kogu aeg kasvatas. /.. / Näiteks kui paar läheb lahku, siis partneril ei ole mingeid kohustusi ega õigusi. Isegi bioloogilisel vanemal puudub õigus korraldada oma lapse tulevikku⁶* (Helen).

Kolmandaks puuduvad võrdsed võimalused ka lapse adopteerimisel väljastpoolt suhet: *Kui heteropaar lahutab ja ema abiellub uuesti, siis tema uus mees võib adopteerida lapse, aga kui tegemist on samasooliste paaridega, siis ei ole mitte mingisuguseid õigusi* (Helen).

Kui üldiselt olid laste saamisega seotud teemadel sõnakamad naisrespondendid, siis adop-

teerimise õigus oli oluline ka meestele: *Mina kavatsen küll kunagi isaks saada. Ma ei lase ennast segada sellel piasjal, et ma gei olen. Ja see partnerlusseadus peaks seda ka hõlmama, sest mismoodi on kaks armastavat geivaneemat või lesbivaneemat halvemad kui näiteks see õnnetu üksikema? Või siis üldiselt perekonna-probleemidega inimesed või siis need inimesed, kes lastekodus kasvavad?* (Aksel). Lapsendamise teema seostati abielu sõlmimise teemaga, avaldades arvamust, et kui kõigil oleks võrdne õigus abielluda, kaoks lapsendamise probleem.

Kui lastetutel heteroseksuaalsetel naistel on võimalik kasutada kunstlikku viljastamist riigi kulul, siis geinaistel nende endi arvates selline võimalus puudub. Tõsi, Haigekassa kodulehel⁷ esitatud informatsioonis ei ole tegelikult märget selle kohta, et kunstliku viljastamise jaoks oleks vaja tõestada oma abielu. Ka vallaline naine saab taotleda toetust kunstliku viljastamise seaduse⁸ kohaselt ning taotlusblanketil küsitakse vaid väga üldisi andmeid (elukoht, pangakonto nr). Siiski, meie respondente häiris just fakt, et nad peavad nimetama end vallalisteks, kuigi tegelikult elavad paarisuhtes ja last soovivad paaris, mitte üksikuna. Selline sundvaletamine on tingitud seaduse puudumisest ja piirangutest perekonnaseisu võimalikele vormidele. Kunstviljastamise puhul on sündiva lapse ema ametlikult ikkagi üksikema ning tema elukaaslasel pole võimalust last adopteerida, mis ühtlasi tähendab, et tal puuduvad seaduse järgi lapsevanema õigused ja kohustused lapse suhtes.

Samasoolistel elukaaslastel puuduvad õigused olla võrdselt lapsevanemad.

⁶ Formaalselt on last kasvataval samasoolisel vanemal õigus last lapsendada. Seadus ütleb, et sama last saab lapsendada kolmas isik, kes on teisest soost kui allesjäänud vanem (PKS §86 lg 4). Vajalik on vanema (PKS § 78), lapse (PKS § 79) või eeskostja (PKS 81) nõusolek. Seega kui samasoolises perekonnas kasvab laps on ühe elukaaslaste bioloogiline või lapsendatud laps ning temaga juhtub õnnetus (sureb, muutub teovõimetuks jne), siis teisel elukaaslasel on õigus seda last lapsendada juhul, kui sellega on nõus teine bioloogiline vanem, kes on lapsest lahus elanud või bioloogiline vanavanem. Mõningate seaduste täitmisel võib ebavõrdne kohtlemine olla seotud otsusetegijate eelarvamustega. Näiteks, kohus otsustab lapsendamise ja eeskoste määramise üle (PKS § 76 lg 1 ja § 93 lg 1). KOV kui eeskosteasutus annab nõusoleku tema eeskoste all oleva lapse lapsendamiseks (PKS § 81); kogub ja valmistab ette lapsendamiseks vajalikud andmed (PKS § 76 lg 2); osaleb lapsendamise kohtuprotsessis arvamuse andmiseks (PKS § 76 lg 1); esitab avalduse eeskoste seadmiseks ja teeb ettepaneku isiku eestkostjaks määramiseks kohtule (PKS § 93 lg 1 ja § 95 lg 1); kogub ja valmistab ette eeskoste seadmiseks vajalikud andmed (PKS § 93 lg 2). Vanemad või eestkostja, juhul kui need lapsel on, annavad nõusoleku lapsendamiseks (PKS § 78 ja 81).

⁷ <http://www.haigekassa.ee/kindlustatule/tervishoid/ivf/?format=print>

⁸ <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=261097>; <http://blanketid.haigekassa.ee/est/kindlustatu/ivf>

3. Homoseksuaalsuse seletused

3.1. Miks mõned inimesed on homoseksuaalsed?

Vastajate lugusid lugedes ilmnes, et homoseksuaalsust peetakse kas täielikult või osaliselt geneetiliselt ettemääratuks, et *geiks sünnitakse*. Sellise arvamuse põhjenduseks toodi näiteks kasvamist heteroseksuaalses perekonnas, eriti sellises, kus teised õed-vennad on heteroseksuaalse orientatsiooniga: *Otse loomulikult on see geneetiline, selles ei ole isegi mingit kahtlust, sellepärast et väga paljud väidavad, et sul peab olema teismee alguses mingi konkreetne kogemus, või mingi trauma, mis muudaks su orientatsiooni, aga kui ma vaatan enda lapsepõlve, siis peaks ju perekonnas kõik olema geid ja järelikult (.), sest nad kõik saavad samasuguse kasvatus, samasuguse suhtumise* (Koit). Samuti rõhutati asjaolu, et ei saa "panna" ennast kedagi armastama ega ka valida armumist vastas- või sama-soolise inimesse. Gea tunnistas oma isiklike kogemuste põhjal, kui raske on homoseksuaalsena luua heteroseksuaalset suhet: *(.) Ma üritasin varem olla "normaalne" ja üritasin suhet mehega, aga ma ei suutnud, sellega ei lasknud ma endal õnnelik olla ja tegin õnnetuks ka need noormehed*.

Samas oli ka arvamusi, et tegelikult on enamik liike looduses biseksuaalsed, sealhulgas ka inimesed, ainult et paljud neist ei ole seda endale tunnistanud ning biseksuaalsus ei ole mingi looduse väärareng (selle kohta vaata nt Kon 2002). Näitena toodi veel, et tegelikult ei eksisteerigi rangelt ühte ega teist äärmust, vaid inimesed oma olemuselt võivad käituda nii homo- kui heteroseksuaalselt, ainult normid on need, mis determineerivad käitumist.

Kerkis üles ka arutelu, kas homoseksuaalsus on inimese enda vaba valik või mitte. *Ma tean seda, et homoseksuaalsus ei ole valik selles mõttes, et mina ei ole valinud, et ma olen homoseksuaalne. Et ma ei ole valinud enda silmade värvi ega midagi taolist* (Gerda).

Arvamust homoseksuaalsusest kui inimese enda vabast valikust heideti resoluutselt kõrvale: *Keegi ei vali endale raskemat elu, aga olla homo on palju raskem kui olla hetero* (Toomas). Homoseksuaal-

suse puhul saab valikust rääkida vaid siis, kui inimene otsustab kas n-ö "kapist" välja tulla ja oma orientatsiooni realiseerida või vastupidi, varjatuks jääda ja loobuda üldse seksuaalelust.

Seksuaalsed orientatsioonid haaravad väga erinevaid nähtusi. Esimesel pilgul inimesed jagunevad kahte näiliselt vastanduvasse gruppi: hetero- ja homoseksuaalse suundumusega inimesteks. Kuid ühiskondlikud normid on alati piiratumad kui looduse mitmekesisus – inimene bioloogilise olendina võib soovida midagi muud ja teistmoodi, kui ühiskonna normid ette näevad. Teadvustades oma vastavust ühiskondlikele normidele või erinevust neist, kujuneb ka indiviidi identiteet, sh seksuaalne ja sooline. *Queer*-teooria suhtub kriitiliselt heteroseksuaalsesse kui ühiskondlikult ainuõigeaks tunnistatud orientatsiooni ja laiendab seksuaalsete orientatsioonidega seotud normide piire. *Queer*-teooria "normaliseerib" reaalselt olemasolevaid seksuaalseid suundumusi, millel põhinevad inimeste seksuaalsed orientatsioonid. Ühelt poolt see vabastab inimest enesediskrimineerimisest (minuga on midagi valesti, kui ma naisena ihaldan naist või mehena meest või omades mehe keha, tunnen end naisena jne) ja teisalt avardab ühiskonna arusaamu seksuaalsuse olemusest, mis on palju mitmekesisem kui binaarne hetero-homo suhe. (*Queer*-teooria kohta vt rohkem Butler 1990, Plummer 2003, Seidman 1998, Kitzinger 1987.)

3.2. Homofobia seletused ning homoseksuaalsusega seotud hirmud ja müüdid

Intervjuudes tulid kõneks põhjused, miks on Eesti inimesed ja ühiskond homovaenulikud. Leiti, et negatiivne suhtumine homoseksuaalsusesse on pärit nõukogude ajast, kus tollane režiim ei sallinud teistsugune-olemist. Huvitav on seejuures, et just vene rahvusest osalejad rõhutasid nõukogude pärandit: *Nii nagu paljud stereotüüpsed hoiakud, mis Eesti ühiskonnas on, on pärit nõukogude ühiskonnast. Niikaua kuni see põlvkond veel elab, see niimoodi jääb* (Valentin). Eestlased arvasid, et olulisemad on indi-

Normid determineerivad seksuaalset käitumist.

viduaalsed ja kodust saadud väärtushinnangud: *Pigem ma arvan seda, et kõik saab alguse kodust, sest see laps sünnib, teda kasvatatakse, tal tekivad väärtushinnangud, läheb kooli ja hiljem tekib selline sotsiaalne võrgustik, kellega ta lävivib. /../ Et see on ikkagi inimeste enda peas kinni, et ei taha näha teistsuguseid inimesi enda kõrval* (Koit).

Üheks põhjuseks, miks ühiskond on homfoobne ja miks näiteks ei julgeta riigis vastu võtta homoseksuaale toetavaid seadusi, on osalejate arvates teadmatus homoseksuaalsusest ning hirm tundmatu ees: *No see on vist hirm millegi arusaamatu ees. /../ Inimesed ei saa aru ja ei taha aru saada, nad kardavad. See on kuski kaugel, nad ei teadvusta seda* (Maša).

Ühiskonna muutumist peetigi üheks homokartuse põhjuseks, sest see tooks lisaks teadmatusetele tuleviku ees kaasa veel ka ühiskonna segmenteerumise, mis komplitseeriks tublisti poliitikategemist ja seadusloomet: *Ühiskonnas on unifikatsioon. Kui võtta võim (.), noh, riigil on mugavam, kui kõik inimesed on ühtemoodi, siis on neid kergem juhtida* (Nataša).

Uurimuses osalenud vene rahvusest naised oskasid välja tuua asjaolu, miks võiks ühiskonna homovaenulikkus riiklikule võimule lausa kasulik olla: *Aga võimule me ei ole üldse ohtlikud. Ma arvan, et isegi võim vajab meid, sest see on hea teema, millega võib asendada problemaatilisi teemasid. Kui on mingi pinge, siis on väga mugav suunata inimeste rahulolematust üle meile* (Maša). *Jah, suunata nooled ümber (.), noh, nagu Venemaal praegu. Kui on nii palju probleeme ja pingeid kui praegu Venemaal, siis on väga hea suunata rahva rahulolematust ümber nendele „pervertidele“* (Nataša).

Vastajad juhtisid tähelepanu kolme laadi hirmudele. Üldsus kardab, et homoseksuaalsuse teema käsitlemine meedias propageerib homoseksuaalsust, et homodega sõbrustajatest saavad omasooarmastajad ning samasoolise paari lapsed astuvad vanemate kingadesse.

Üsnagi vastandlikud olid intervjueritute arvamused homoseksuaalsuse propageerimise võimalikkusest meedia vahendusel. Ühest küljest peeti seda lausa müüdi. Näiteks kirjeldasid

inimesed enda homoseksuaalse identiteedi kujunemist kui midagi, mis sai alguse nende seest ning mille juured olid juba varases lapse- või teismeliseas, kui meedia ja reklaaminduse vastu ei tundud veel erilist huvi või ajajärgust tingituna meedia ja reklaam tänapäevases tähenduses puudus. Ühed vastajad tunnistasid, et reklaami mõju on *täielik jama. Sest ma näen iga päev telekast heteroseksuaalseid suhteid ja sellest ma ei hakka veel mehi armastama* (Aljona). Samas oli ka arvamus, et samasoolistele orienteeritud käitumise (nt kaks tüdrukut suudlevad omavahel) demonstreerimine võib populariseerida homoseksuaalsust noorte hulgas: *Kunagi rääkisin ühe sõbrannaga ja tema ütles seda nagu, et temale tundub, et hästi populaarne on olla biseksuaalne. Et noortele inimestele on see trendi asi* (Silvester).

Intervjuudest oli tunda, et uuritavate jaoks on üsnagi valus teema laste kasvatamise õiguse andmine homopaaridele või ka üksikutele homoseksuaalsetele inimestele. Küll kurbuse, küll sarkasmiga tõdeti, et inimesed on väga homfoobsed ning kalduvad arvama, et geide peres kasvavadki samasugused inimesed: *Või siis näiteks see, et kui on geivanemad, siis tulevad geilapsed. Minu jaoks on see huumor jällegi* (Aksel).

Teati ka juhtumeid, kus homoseksuaalsetele vanematele ei ole antud õigust oma lapsi kasvatada. Üks meie sõbranna oli *abielus. Siis ta lahutas, sest sai aru, et ta on hoopis teistsugune inimene, ja nüüd mees tahab tema käest last ära võtta. Ta palkas advokaadi, et last ära võtta just sellepärast, et ta on lesbi. (.) Mehel on juba teine naine, uus laps, aga seda last ta lihtsalt ei luba ema juurde* (Nataša). Vastajad tundsid ka tõsist muret, kuidas samasooliste peres kasvavad lapsed homovaenulikus keskkonnas hakkama saavad, sest kardeti, et väärarusaamad ja negatiivsus homode suhtes võivad laste heaolu kahandada. *Nii nõmedaid asju räägitakse, kuidas samasoolised inimesed võivad last seksuaalselt väärkohelda. Ma lihtsalt kardan, et minu lapse puhul käiksid sellised jutud. See rikub tema enda elu ära* (Helen).

Homofobia on võimule kasulik.

Teadmatus tekitab hirmu.

4. Sõnum Eesti ühiskonnale

Intervjuude kaudu sooviti Eesti ühiskonnale edastada erinevaid sõnumeid. Need on alljärgnevalt jaotatud alateemade kaupa. Kui teemat „Sõnum ühiskonnale“ kokkuvõtvalt vaadelda, siis kõige rohkem põimubki läbi soov, et ühiskond oleks sallivam ja inimesi informeeritaks rohkem. Homoseksuaalsed inimesed soovivad, et ühiskond mõistaks, et nad on tavalised inimesed nagu kõik. Neid ei ole vaja karta, nad on samamoodi vahel haiged, aga üldiselt terved, sõbralikud, vihased jne, nagu kõik. See, et nad armastavad samast soost isikut, ei tohiks olla tegur, miks neid vihkama peaks. Igaühe privaatne elu peaks kuuluma talle ning ei tohiks olla takistuseks igapäevategemiste juures. Arvati, et mida rohkem on õnnelikke inimesi ühiskonnas, kes elavad perekonnas ja tunnevad end seal turvaliselt, seda turvalisem ja stabiilsem on ühiskond tervikuna.

Sallivus on kasulik kõikidele.

Võrreldes respondente vanuse, rahvuse ning soo poolest, andmetes olulisi erinevusi ei esinenud. Suhteliselt ühehäälselt sooviti, et ühiskond muutuks tolerantsemaks ning väljapakutavad vahendid selleks on läbilõikes respondentide hulgas sarnase loomuga. Peamine sõnum Eesti ühiskonnale oligi, et „elage ise ja laske teistel elada“.

Vajadus sallivuse järele on üldinimlik, see ei sõltu vanusest, soost, tervisest jms ega puuduta vaid GLBT-inimesi. Elu eri perioodidel vajadused muutuvad ja kõigil võib ette tulla olukordi, kus nad vajavad kaitset diskrimineerimise eest: *Tolerantsus on kasulik kõikidele. Pole etaloninimest, igaühe puhul võib leida mingi põhjuse diskrimineerimiseks. Täna sa võid olla heteromees, tugev ja hea staatusega, aga homme oled vana ja haige ja võid sattuda ka sallimatuse ohvriks. Sellepärast ei ole liikumine salliva ühiskonna suunas ainult homode huvides, vaid kõikide inimeste huvides, kes siin elavad* (Oleg).

4.1. Laske „kapist“ välja tulla!

Respondentide arvates pole oma seksuaalsuse varjamine sugugi tervislik vaid tekitab palju stressi. Samuti pole selline elu kvaliteetne ning varjamine on samaväärne valetamisega nii ise-

endale kui oma lähikondlastele. Probleem on seetõttu olemas ja juba sellepärast peaks ühiskond sallivamaks muutuma, et kõik saaksid võrdväärselt kvaliteetset elu elada. Nii-öelda ”kapis” elamine on oma õiguste allasurumine. Kes meist sooviks varjata oma tõelisi tundeid ning ümbritsevale end hoopis teise inimesena näidata? *Pinge, et homoseksuaalid varjavad, mängivad, teesklevad, on lihtsalt suur, see rikub enamasti tervist. /../ Ma arvan, et võiks sõnumi edastada, et see pinge, et varjatakse orientatsiooni, on suur, pingetaluvus on üle normide, peab arvestama vanemate, sugulaste, sõpradega, tuttavate, töökaaslastega. See võib rikkuda tervist. Neil on ehk kergem, kui nad poleks „kapis”* (Üllar).

Respondendid toonitasid, et GLBT-inimesed on samasugused inimesed nagu kõik teisedki. Neil on oma igapäevamured, toimetused, nad söövad-joovad nagu kõik teised, maksavad makse ja käivad tööl nagu kõik teised. Respondendid rõhutasid ka seda, et neid pole vaja karta. Nad ei erine oma olemuselt teistest – eks ikka ole erandeid igas inimgrupis ja eluvaldkonnas.

4.2. Lubage GLBT-inimestel legaalselt elada!

Paarisuhete seadustamise teema puhul oli näha kahte tüüpi lähenemist. Ühed soovisid partnerlusseaduse kiiret kehtestamist, teised vaatasid asja laiemalt ning soovisid, et muutuks kogu ühiskonna käitumine: et tagataks sõnavabadus, muudetakse paremaks ebavõrdset kohtlemist keelustav seadus, et riik sekkuks üldises mõttes, et kõigi elu muutuks lihtsamaks ja paremaks. Sooviti just nimelt võrdsust kõigile ühiselt, mitte ühe inimgrupi eelistamist teisele. Kui on juttu heaolust, võrdsetest võimalustest ja võrdõiguslikkusest, siis olgu see ühesugune kõigile inimestele ühiskonnas. Samuti mainisid respondendid, et kui on juba seadus, siis peaks ka karistatama indiviidi, kes seadust rikub. Teema kerkis üles seoses Priit Pulleritsu artikliga ajalehes Postimees (nr 164, 2007), mida tõlgendati vaenu õhutamisenä. Peeti vajalikuks vaenu õhutaja vastutuselevõtmist, tõdedes seejuures,

et vaevalt leidub homoseksuaalset inimest, kes nõustuks politseile kaebust esitama. Kardeti, et see tooks kaasa inimese avaliku mõnitamise ja hukkamõistu. Olukorda võrreldi kirja „Kommarid ahju!” kandnud särkide juhtumiga, mis jõudis kohtusse.

4.3. Tolerantsus on kasulik kõigile!

Respondentide suust võis üsna üheselt kuulda soovi, et sallivus suureneks. Eesti ei ole vastajate hinnangul veel piisavalt tolerantne riik, kus kõigi vähemuste esindajad end turvaliselt ja hästi tunneksid. Respondendid olid arvamusel, et tolerantsust jääb vajaka paljudes eluvaldkondades ning see ei ole seotud ainult homoseksuaalsusega. Nende hinnangul, kui tolerantsust üldises mõttes suurendada, siis paraneks kergemini ka homoseksuaalsuse olukord. Õeldi selgelt välja, et sallivuse suurendamisega tuleb tegeleda eesmärgipäraselt. Seejuures aga erinevad arvamused küsimuses, kumb peab tulema varem – kas seadus, et inimesed tolerantsemaks muutuksid, või tolerantsus, et selliseid seadusi vastu võtta saaks ja need ka toimiksid?

Erinevalt teistest riikidest ei ole Eestis avaliku arutelu objektiks olnud kultuuritegelaste (arvatav) homoseksuaalsus ja viited sellele nende loomingus. Sallivuse suurendamiseks on oluline rääkida ka neil teemadel: *Hea oleks, kui keegi “avalikustaks” Kristjan Jaak Petersoni ja tema armastusluule “Aole”* (Markus).

Lisaks aitaks avalikkuse mõjutamisele kaasa geiteemaliste väärtfilmide näitamine riiklikus televisioonikanalis, teemakohaste kultuurisündmuste korraldamine jms, mis avalikkuseni jõudmiseks peaks toimuma riiklikul, mitte väikeste huvigruppide tasemel. Sallivuse suurendamine peaks olema riiklik küsimus, milles seisnebki Eesti peamine erinevus arenenud lääneriikidest.

Riiklikul tasemel sallivuse parandamine on pikaajaline, süsteemne, paljudest tegevustest koosnev protsess, milles peaksid koostööd tegema riigiasutused kõige kõrgemal tasemel: *Eestis tuleb algatada tolerantsuskampaania, mis mitte ei propageeri tolerantsust, vaid küsib iga inimese käest: „Mis sina*

oled juba nõrgema heaks teinud?” Ja ETV-s võiks selle kampaania toetuseks korduvalt näidata vene multikad “Kingitus kõige nõrgemale!” *Teha on väga palju – ja kindlasti tuleks sotsiaalministeeriumil kuulata erinevate vähemusorganisatsioonide esindajaid – ja teha ka jätkuvalt selliseid uuringuid, küsitlusi* (Markus).

Vastajate hinnangul on riigi seadused veel liiga „pehmed“, mis puudutab ebavõrdse kohtlemise eest karistamist. Samuti pidasid nad inimesi liiga süüdimatuks, sest nad teavad, et neid ei karistata, kui nad näiteks mõnda GLBT-de hulka kuuluvat isikut tema seksuaalse sättumuse pärast diskrimineerivad. See võib olla üks põhjusi, miks Eestis ikka veel nii vähe tolerantsust on. Inimesed ei karda teisi alavääristada.

Samuti käis intervjuudest läbi mõningane kriitika geikogukonna enda pihta – geid võiksid ise ka julgemad olla. Mida rohkem inimesi koos kõva häälega oma soove välja ütleb, seda raskem on neid inimesi kahjustada ning neile liiga teha. Kuid sellist üleskutset võib Eesti praeguses olukorras hinnata vastutustundetuks, mille eest hoiatavad ette Eestis elavad välismaalased: *Väga paljud geid lakuvad Eestis oma haavu üksinduses, unistades armastusest! Õnneks on neil võimalus nüüd välismaale sõita! /.. / Kuni pole tagatud vähemuste füüsiline turvalisus – ja vahendatud nendeni tunne ühiskonna kaitsest, tuleks kesken-duda tolerantsuse üldisele tõstmisele* (Markus).

4.4. Pädevaid spetsialiste koolidesse, tervishoiuasutustesse ja politseisse, rohkem vastutustundlikke ja tarku ajakirjanikke meediasse!

Intervjuudest kõlasid läbi arvamused, et haridusasutustes peaks olema kompetentsemad õpetajad. Seni on seksuaalkasvatuse õpetajaks stereotüüpselt vanem prillidega proua, kes punastades korraks kondoomi näitab ning suurt midagi rääkida ei julge. Seksuaalkasvatus ongi üks põhiteemasid, mida meie respondendid haridussüsteemis muuta sooviksid. See peaks olema kvaliteetsem, mitmekülgsem, kompleksivaba ning huvitav, valgustama inimsuhete

Spetsialistid peavad olema haritud ja eelarvamuste teevabad inimesed.

kõiki pooli – et inimene on sotsiaalne olend, kes tahab armastada ja armastatud olla, seda sealjuures häbenemata. Kõiksugused müüdid peaks ümber lükatama, et kaoks ära ebameeldiv maik, mis GLBT-inimeste seksuaalelu ümbritseb. Oleks vaja tarka ning oskuslikku õpetamisviisi. *Ma arvan, et koolis võiks rääkida sellest, et peale rahvusvähemusi on ka teisi inimesi, teisi vähemusi. Ja siis, et õpetaja ise ka usuks seda, mida ta räägib. Või kui õpetaja ütleb kiiresti ära, ja siis keegi õpilastest viskab mingi nalja ja siis õpetaja kiidab selle heaks* (Rein).

On vaja harida ka ühiskonna teiste oluliste instantside funktsionääre, nagu politseinikud, ajakirjanikkond ja riigiametnikud, sest ainult

uuele põlvkonnale koolihariduse andmisest ei piisa. Kõik ühiskonna institutsioonid peaksid sellekohast infot saama, et ühiskonda tervikuna sallivamaks muuta.

Kuna homoaktiviste on Eestis üsna vähe, siis on see ka põhjuseks, miks nende hääl tihtilugu liiga vaikseks jääb. Riik peaks toetama homoaktivistide tegevust, et nad suudaksid oma sõnumiga kogu ühiskonnas esiplaanile tõusta. See ei puuduta siinkohal vaid heterokogukonna informeerimist, vaid ka geide informeerimist, kes ei julge „kapist” välja tulla, kuna kardavad ümbritsevate reaktsiooni.

Kokkuvõte ja järeldused

Andmed kõnelevad GLBT-inimeste ebavõrdsusest kohtlemisest, kusjuures ebavõrdsus ilmneb riiklikul, ühiskondlikul ja individuaalsel tasandil. Vastajate kontingent oli ebaühtlane vanuse, hariduse, elukoha, aga ka teadlikkuse poolest. Mõned vastajad olid õigustest teadlikud, teised mitte. Noorematel vastajatel ei ole olnud veel vajadust seadustega põhjalikumalt tutvuda ja oma hinnangutes lähtusid nad vahetu ümbruskonna suhtumisest.

Hinnangutest oli näha üpris suurt heteronormatiivsuse mõju. Osa vastajatest ei märganud diskrimineerimist, arvates, et ei väärigi paremat kohtlemist. Teised soovisid tunda väga hästi nii oma õigusi kui seadusi. Seadustest tõid nad välja kitsaskohad, mis on aluseks ebavõrdsel kohtlemisele, oskasid korrektselt sõnastada probleeme ja määratleda vastutusi individuaalsel ja riiklike regulatsioonide tasemel.

Oluline märk on see, et probleemid seostuvad narratiivides eelkõige sihtgruppi kuuluvate inimestega, kusjuures individuaalsel tasemel. Ka vastutus probleemide lahendamise eest langeb sihtgruppi kuuluvatele indiviididele: nemad peavad olema julged, tulema välja, harima ühiskonna teisi grupe jne. Seega, peavad ise oma heaolu eest seisma.

Hämmastav on mitteväljategemine ja asjadest mitterääkimine ka perekonna tasandil, mis

kumab eriti selgelt läbi eestlastest vastajate narratiividest. Lapsed ootavad, et vanemad saavad ise aru, milline on nende poja või tütre seksuaalne suundumus, aga sellest üldiselt avameelselt ei räägita. Kui laps räägib oma seksuaalsest orientatsioonist, siis reaktsioon on reeglina negatiivne (šokk), mis mingi aja möödudes muutub kas laste ja vanemate üksteisest eemaldumiseks või vaikivaks teemast kõrvalehoidmiseks. Positiivse tulemusega lõppenud juhtumeid kirjeldati harva.

Vastajaid häiris kõige rohkem võimatus samsooliste kooselu ametlikult vormistada, mis tagaks neile võimaluse elada perekonnas ning lapsendada lapsi, keda nad kas juba kasvatavad või on valmis kasvatama.

Seaduste puudumine ja sallimatus erinevuste suhtes sunnib GLBT-inimesi valetama ja eirama seadusi: nt nimetama end üksikuks, kuigi elatakse paaris.

Seadustes on vastuolud: üks seadus deklareerib võrdseid õigusi ja õigust võrdsele kohtlemisele ning samas teised seadused piiravad neid või lausa eristavad teatud inimgrupe. Probleem tuleneb ka sellest, et Eestis pole vastu võetud võrdse kohtlemise seadust.

Eriti oluliseks tulemuseks peame teadmist Eesti ühiskonna tolerantsustaseme kohta.

Tolerantsuse mõistmine Eesti moodi

Uurimusest saadud õppetund on järgmine: näiline sallivus, mille taga peitub tegelik ükskõiksu, on ohtlik mitte üksnes GLBT-inimestele, vaid laiemalt Eestis elavatele inimgruppidele, kes erinevad üksteisest muudel alustel. Eesti ühiskonna praegust arengufaasi arvestades tuleb eesmärgipäraselt arendada sellist sallivust, tähendaks mitte üksnes teistsuguse ükskõikset väljakannatamist enda kõrval, vaid ka vastastikust hoolivust. See eeldab inimeste informeeritust teistest kultuuridest ja subkultuuridest.

Ükskõikse näilise tolerantsuse taga võib peituda allasurutud viha ja aktsepteerimatus, mis vallandub kohe, kui inimesed tunnevad end eriliste gruppide suhtes tugevana. Sellest kõnelevad näited, mida intervjuudes toodi: üksi on inimesed tolerantsed, grupis aga vaenulikud. Sellisest allasurutud vihast kõnelevad näiteks viha ja vaenuga täidetud anonüümsed Interneti-kommentaariid, millele intervjuudes viidati.

Kust muutusi alustada?

Respondendid olid ühel meelel, et Eestis peavad toimuma muutused GLBT-inimestele võrdõiguslikkuse tagamise asjus. Arvamused jagunesid üldiselt kaheks: ühed vastajad seostasid probleeme üksikindiviididega, nende hoiakute ja väärtushinnangutega, teised aga riikliku regulatsiooni puudujääkidega. Vastavalt sellele nähti ka muutuste algust ühelt poolt selles, et inimene ise peab olema avatum, siiram oma elu elades ja oma identiteeti (ka seksuaalset orientatsiooni) avalikustades ning teiselt poolt ühiskond, mis koosneb samuti üksikindiviididest, peab muutuma sallivamaks. Sellist seisukohta jaganud osalejate arvates peab riik ootama, kuni ühiskond "kasvab" ja on valmis selliste seaduste vastuvõtmiseks, näiteks väideti, et samasooliste paaride kooselu seadustamine kas partnerlusseaduse või abielu lubamise kaudu võib ühiskonnas viha esile kutsuda, sest "ühiskond ei ole veel selleks valmis".

Teised seevastu arvasid, et esimese sammu peab tegema riik, seadustades samasooliste paaride abielu. Seaduste kaudu normaliseerib riik

samasooliste armastust, tagab võrdsed õigused ja heaolu kõikidele ühiskonnaliikmetele ning samas „kasvatab” ühiskonda demokraatia suunas. Muidugi, kõik respondendid said aru, et poliitikud ei julge teha endi poliitilisele karjäärile ohtlikke samme isegi siis, kui nad ise kuuluvad GLBT-de hulka. Sellepärast on poliitiliste parteide hääl GLBT-küsimustes väga nõrk kui mitte lausa tumm.

Ettepanekud poliitikakujundajatele

Vastavalt uurimuse kokkuvõttele ja järeldustele tuleb poliitikat kujundades arvestada järgmist:

- GLBT-inimeste olukorda tuleb edasi uurida.
- Tuleb põhjalikumalt analüüsida Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu võrdsete õiguste ja võrdse kohtlemisega seonduvat seadusandlust.
- Otsuste tegemisel tuleb lähtuda sihtgrupi arvamustest ja vajadustest, mitte laia üldsuse hinnangust, keda otsus praktiliselt ei puuduta.
- Enne otsuste tegemist tuleb uurida rahvusvahelist kogemust, et õppida teiste vigadest (vt nt Norra, Tšehhi jt kogemust).
- Otsused peavad põhinema teaduslikul alusel ja asjatundlikul analüüsil.
- Tuleb järgida viha õhutamist keelava seaduse toimimist kõikides eluvaldkondades ja eriti meedias.
- Ühiskonnas tuleb järjepidevalt ja süstemaatiliselt levitada sallivust propageerivaid hoiakuid.
- Inimestega tegelevad spetsialistid (tervishoiutöötajad, pedagoogid, politseinikud, ametnikud, ajakirjanikud, sotsiaaltöötajad) peavad saama vastava hariduse, et ennetada ebavõrdset kohtlemist igapäevapraktikas.
- Eelmises punktis loetletud ametiisikute poolt toime pandud diskrimineerimisjuhtumid ja vaenu õhutamine peavad olema eriti rangelt karistatavad.
- Tuleb parandada ka GLBT-inimeste teadlikkust nende õigustest, mis on kooskõlas üldiste inimõigustega.

Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Euroopa Komisjon (2006). *Eurobaromeeter 66.1. Avalik arvamus Euroopa Liidus, sügis 2006. Rahvuslik aruanne, Eesti*. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_ee_nat.pdf

Foucault, M. (1971/2005). *Seksuaalsuse ajalugu*. Tallinn: Valgus.

Hegna, K., Kristiansen, H. W., Ulstein Moseng, B. (1999). *Levekår og livkvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. (Lesbi naiste ja homomeeste eluolud ja elukvaliteet). NOVA Rapport. 1.

Jagose, A. (1996). *Queer Theory. An Introduction*. Melbourne University Press.

Kitzinger, C. (1987). *The Social Construction of Lesbianism*. London: Sage.

Kon, I. S. (2004). *Kuuvalgus koidikul. Omasooarmastuse palged ja maskid*. Tõlkinud Milvi Aasaru. Tallinn: Kirjastus Ilo.

Kotter, L. (2002). Sexual orientation discrimination in Estonia. *Sexual orientation discrimination in Lithuania, Latvia and Estonia*. Vilnius, 55–82.

McLaren, A. (1999). *Twentieth-century Sexuality. A History*. Oxford, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.

Plummer, K. (2003). Queer, bodies and postmodern sexualities: a note on revisiting the „sexual” in symbolic interactionism. *Qualitative Sociology*, 26 (4), 515–530.

Seidman, S. (1998). Are we all in the closet? Notes towards a sociological and cultural turn in queer theory. *Cultural Studies*, 1 (2), 177–192.

Täname kõiki uurimuses osalenud vastajaid ja kommenteerijaid, eriti Ardi Ravalepikut, Kristi Jüristot ja Lisette Kampust uurimuse edukale teostamisele kaasaaitamise ja meeldiva koostöö eest. Erilised tänusõnad kuuluvad uurimuse tellijale Sotsiaalministeeriumi kollektiivile: sotsiaalpoliitika analüüsi osakonna ja soolise võrdõiguslikkuse osakonna töötajatele arendatavate kommentaaride eest, soolise võrdõiguslikkuse volinikule Margit Sarvele väärtuslike õiguslaste nõuannete eest ning töö retsensendile dotsent Dagmar Kutsarile asjakohaste tähelepanekute eest.

Varem ilmunud toimetised:

9/2007

Isad ja lapsehoolduspuhkus Eestis. – Poliitikaanalüüs.

8/2007

Eesti tööealise elanikkonna väljarände eelistused. – Poliitikaanalüüs.

7/2007

Lasterikaste perede toimetulek ja vajadused. – Poliitikaanalüüs.

6/2007

Mitteaktiivne rahvastik kui potentsiaalne tööjõuallikas. – Teemaleht.

5/2007

Prostitutsiooni varjatud pool: räägivad seksi ostjad. – Uuringuraport.

4/2007

Töölepingu seaduse halduskoormus. – Poliitikaanalüüs.

3/2007

Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. – Uuringuraport.

2/2007

Mees sotsiaaluuringu subjektina. – Artiklite kogumik.

1/2007

Puuetega inimeste toimetulek ja vajadused. – Poliitikaanalüüs.

8/2006

Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis. – Poliitikaanalüüs.

7/2006

Tööturu riskirühmad: vanglast vabanenud töötud. – Teemaleht.

6/2006

Tööturu riskirühmad: vanemaealised töötud. – Teemaleht.

5/2006

Tööturu riskirühmad: noored töötud. – Teemaleht.

4/2006

Tööturu riskirühmad: puudega töötud. – Teemaleht.

3/2006

Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased. – Teemaleht.

2/2006

Tööturu riskirühmad: pikaajaliselt töötud. – Teemaleht.

1/2006

Sooline ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis. – Poliitikaanalüüs.

Kõik ilmunud toimetised on Sotsiaalministeeriumi kodulehel
www.sm.ee > Väljaanded > Toimetised

Fakte uuringust

- GLBT-inimesed on neutraalne rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühend geide, lesbide, biseksuaalsete ja transseksuaalsete inimeste nimetamiseks.
- Käesoleva uuringu käigus viisid Tartu Ülikooli teadlased läbi 30 intervjuud Eestis elavate GLBT-inimestega.
- Uuringuga otsiti vastuseid järgmistele küsimustele: Kuidas hindavad GLBT-inimesed oma olukorda Eesti ühiskonnas? Missugused on tüüpilised ebavõrdse kohtlemise lood? Milliseks hindavad GLBT-inimesed Eesti ühiskonna sallivust? Milliseid muutusi ootavad GLBT-inimesed Eesti riigilt ja ühiskonnalt?
- Selgus, et GLBT-inimesed kogevad Eestis ebavõrdset kohtlemist erinevatel elutasanditel.
- Eesti ühiskonnas levivad eelarvamustel põhinevad stereotüübid GLBT-inimeste kohta.
- Eestis on vaja järjepidevalt ja süstemaatiliselt levitada sallivust propageerivaid hoiakuid ning tegeleda ka GLBT-inimeste endi teadlikkuse tõstmisega oma õigustest.

Poliitikaanalüüs on sotsiaalministeeriumi eelretsenseeritav toimetiste sari, mille eesmärk on esitada ülevaateid sotsiaal-, töö- ja tervisepoliitikaga seonduvatest analüüsides ning seeläbi aidata kaasa teadmistepõhise poliitika kujundamisele.

Lisateave:
Sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond
Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium
Gonsiori 29, 15027 Tallinn
info@sm.ee

2007 – Euroopa aasta „Võrdsed võimalused kõigile“

Küljendus: Kirjastuskeskus OÜ
ISSN: 1736-3896 (trükis)
ISSN: 1736-390X (online)
© EV Sotsiaalministeerium, 2008
Trükitud taaskasutatud paberile